

BRACTWO ŚWIĘTYCH ANIOŁÓW STRÓŻÓW W PIENIAŻKOWIE W LATACH 1763–1854

WSTĘP

Parafia Pieniążkowo, w okresie nowożytnym (do 1818 r.) leżała w archidiakonacie pomorskim w diecezji kujawsko-pomorskiej (włocławska)¹. Biskup tej diecezji Hieronim Rozdrażewski (1581–1600)², w 1593 r. konsekrował obecny kościół parafialny pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela. Na początku XIX w., w 14. wsiach tej parafii mieszkało 570 wiernych, w tym około 370 tzw. *communicantes*, czyli zobowiązanych do spowiedzi wielkanocnej³. W okresie objętym badaniami, proboszczami tutejszej parafii byli: ks. Paweł Omiński do 1786 r., ks. Józef Betchier w latach 1786–1806⁴, ks. Ignacy Teodor Mężyński w latach 1806–1824⁵; ks. Andrzej Kamrowski w latach 1824–1832⁶, ks. Antoni Józef Rakowski od 1832 r. do 1837 r.⁷, ks. Wojciech Sendlewski w latach 1837–1840⁸, ks. Jacenty Knopp od 17 lipca 1840 r. do swojej śmierci 17 lipca 1872 r.⁹.

* Ks. prof. dr hab. Jan Wiśniewski, kierownik Katedry Historii Kościoła i Prawa Kanonicznego UWM w Olsztynie, specjalizacja: nauki humanistyczne (historia średniowiecza i nowożytna), nauki teologiczne (historia Kościoła).

¹ E. G a t z, *Kulm*, w: *Geschichte des kirchlichen lebens in den deutschsprachigen Ländern seit dem Ende des 18. Jahrhunderts*, Bd. I — *Die Bistümer und ihre Pfarreien*, Freiburg – Basel – Wien 1991, s. 402–404 — „...von Włocławek das grosse, links der Weichsel gelegene Archidiakonat Pommerellen mit der Stadt Danzig...”.

² J. Z. Ł a z i ń s k i, *Pomniki sztuki w Polsce*, t. II, cz. 1 – Pomorze, Warszawa 1992, s. 452.

³ APP, *Descriptio Privilegiorum Inventarii Ecclesiae, Beneficisque Pieniążkowiensis facta Anno Domini 1807 per me Ignatium Mężyński, Alumnum Pontificium Braunsbergensem, Curatum Pieniążkowiensem*, k. 4v–5; *Zapiski Historyczne Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, t. VII, nr 5, 1927.

⁴ APP, *Liber Confraternitatem suscipientium SS. Angelorum Custorum per R. Paulum Omiński conscriptus Anno 1763, die 24 maii*, k. 3v–4.

⁵ Tamże, k. 8v — dopiero w 1823 r. do bractwa wpisał się proboszcz: „ego Ihnatus Mężyński Parochus loci”.

⁶ Tamże, k. 10 — w 2. święto Zesłania Ducha Świętego 1828 r. do bractwa wpisał się „Andreas Kamrowski, Parochus loci”.

⁷ APP, *Descriptio Privilegiorum Inventarii Ecclesiae... Pieniążkowiensis... 1807*, k. 21; H. M r o s s, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1821–1920*, Pelplin 1995, s. 425; *Zapiski Historyczne Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, t. VII, nr 5, 1927 — ks. Mężyński został wyświęcony w 1798 r. w Braniewie, otrzymując wikariat w Barłoźnic, a w l. 1800–1806 był komendariuszem w Walichnowach oraz w l. 1806–1824

Bractwo Świętych Aniołów Stróżów, które także erygowano w Pieniążkowie, nie należało do często występujących. Na przykład, w diecezji warmińskiej nie odnotowano ani jednego bractwa pod tym wezwaniem, tak jak na terytorium byłej diecezji pomezańskiej¹⁰. Natomiast na terenie diecezji chełmińskiej, w skład której weszła parafia Pieniążkowo w 1818 r.¹¹, erygowano 8 wspólnot brackich, oddających cześć św. św. Aniołom Stróżom¹². Również w diecezji włocławskiej (poza Pieniążkowem) takie bractwo działało m.in. w Pruszczu Pomorskim (dekanat świecki), a we Włocławku cech krawców zbierał się na modlitwy przy ołtarzu Aniołów Stróżów, gdzie od ok. 1630 r. działało bractwo tego wezwania. Najprawdopodobniej założył je archidiakon włocławski Sebastian Grotkowski, w porozumieniu z archikonfraternią Jasnogórską, której zwierzchnictwu to bractwo podlegało¹³. Na terenie Królestwa Polskiego bractwa „anielskie” upowszechnili paulini

proboszczem w Pieniążkowie, a następnie w Komorsku, gdzie zmarł 18 lipca 1830 r.; ks. Rakowski urodził się w 1788 r., kapłaństwo przyjął w 1816 r., a w 1842 r. był wzmiankowany proboszczem w Świerczynkach koło Torunia, gmina Łysomice.

⁸ H. Mross, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej*, s. 306 — urodził się 19 kwietnia 1806 r. w Lidzbarku Welskim, a po ukończeniu szkoły w Pułtusku, studiował w Pelplinie, otrzymując święcenia kapłańskie 4 listopada 1832 r. we Fromborku. Jako wikariusz pracował w Wejherowie, a w latach 1838–1840 w Lubiszewie i administrował Pieniążkowem. Zmarł 21 lutego 1840 r.

⁹ APP, *Liber Confraternitatem suscipientium SS. Angelorum Custorum*, k. 11 — do bractwa wstąpił w 1842 r.: „Die 3 aprilis 1842 — Dominica In Albis ego Promotor Hyacanthus Knopp P.L. In Confraternitatem inscripsi”; H. Mross, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej*, s. 140 — urodził się 14 sierpnia 1806 r. w Kolanowicach (opolskie), otrzymując święcenia w Pelplinie 3 lipca 1836 r., a potem pracował: zarządca Czarnego (1836–1837), wikariusz w Lidzbarku Welskim i administrator w Białutach (1838–1840), Pieniążkowo — tu zachęcił 31 rolników do wstąpienia do Pomorskiego Towarzystwa Pomocy, w 1854 r. założył Bractwo Trzeźwości i reaktywował Bractwo św. Aniołów Stróżów oraz Towarzystwo Rolnicze w 1866 r., opiekując się także biblioteką w Piasecznie.

¹⁰ G. Matern, *Die kirchlichen bruderschaften in der Diözese Ermland*, Braunsberg 1920 — por. Inhaltverzeichnis oraz Ortsverzeichnis; A. Kopiczko, *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525–1772*, Olsztyn 1993, s. 225–239 — tutaj szczegółowy wykaz bractw zestawiony według miejscowości i tytułu, ale żadne z nich nie było poświęcone Aniołom Stróżom; P. Czaplewski, R. Frydrychowicz, T. Glemma, A. Mańkowski, P. Panske, *Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928, s. 81–84; J. Wiśniewski, *Pomezańskie bractwa religijne (do 1821 r.)*, Olsztyn 2007, s. 29, 33–68; por. na Śląsku — W. Bochniak, *Religijne stowarzyszenia i bractwa katolików świeckich w diecezji wrocławskiej od XVI wieku do 1810 roku*, Legnica 2000, s. 86, 88, 99, 165–167 — na 55 bractw religijnych tej diecezji w okresie sekularyzacji istniało tylko jedno bractwo Aniołów Stróżów w Bogaciech, którego działalność potwierdzono w latach 1721–1810 oraz drugie takie bractwo w Namysłowie w parafii św. Piotra i Pawła, które funkcjonowało w latach 1688–1810.

¹¹ W. Frątczak, *Włocławskie środowisko kościelne w latach 1793–1918*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, pod red. J. Staszewski, t. I — *od początków do 1918 roku*, Włocławek 1999, s. 568 — bulla z 3 czerwca 1818 r. „Ex imposita nobis a Deo”, którą wprowadził w życie biskup włocławski F. Malczewski.

¹² P. Czaplewski, R. Frydrychowicz, T. Glemma, A. Mańkowski, P. Panske, *Diecezja chełmińska*, s. 81–84; T. Glemma, *Historiografia diecezji chełmińskiej aż do 1821 r.*, Kraków 1925, s. 116–117 — do potydenckich zaliczył bractwa Opatrzności Bożej, Aniołów Stróżów i Różańcowe; J. Wiśniewski, *Pomezańskie bractwa religijne*, s. 26–31.

¹³ W. Kujawski, *Włocławek w czasach nowożytnych i jego dzieje kościelne*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, pod red. J. Staszewski, t. I — *od początków do 1918 roku*, Włocławek 1999, s. 245–246.

z Jasnej Góry, gdzie erygowano je w 1616 r., a od 1626 r. arcybractwo. Na prośbę króla Zygmunta III (1566–1632) dnia 8 października 1626 r. potwierdził je papież Urban VIII (1623–1644). Odtąd, Prymas Polski Jan Wężyk (1627–1638) polecił je zakładać w każdym dekanacie. Wielką gorliwość w tym względzie okazał biskup żmudzki Jerzy Tyszkiewicz (1634–1649), który w 1639 r. wskazywał, że na terenie tej diecezji istniało wiele bractw Aniołów Stróżów. Warto jednak zaznaczyć, że na terenie Rzeczypospolitej w okresie nowożytnym stanowiły one zaledwie 4% wszystkich bractw, a brackie wspólnoty maryjne aż 54%. Mimo to, do 1640 r. w 120 kościołach kraju erygowano bractwa św. Aniołów Stróżów. Te wspólnoty, wśród bractw anielskich, zajmowały pierwsze miejsce (ok. 88%), bo bractwa św. Michała Archanioła (wojskowe) stanowiły nikły procent¹⁴.

I. EREKCJA

Bractwo Świętych Aniołów Stróżów w Pieniążkowie ukonstytuowało się 24 maja 1763 r.¹⁵. Tego dnia do wspólnoty brackiej zostało przyjętych 67 osób, z ówczesnym proboszczem tej parafii ks. Pawłem Omińskim, który wpisał się na pierwszym miejscu¹⁶. Tymczasem w dokumencie z 1854 r., zatytułowanym „Ustawy dla Bractwa Świętych Aniołów Stróżów przy kościele parafialnym rzymsko-katolickim w Pieniążkowie, dekanacie nowskim”, odnotowano, że bractwo „znajduje się od dawnych czasów” w tej parafii. Brak dokumentów aprobowania tego bractwa przez Stolicę Apostolską i biskupa diecezjalnego wynikał z faktu, że 27 maja 1806 r. zapewne strawił je pożar wraz z innymi dokumentami tego kościoła. Mimo wszystko, „nie wiadomo, jak ocalone zostały” dwa posyty sporządzone przez ks. Pawła Omińskiego, a mianowicie: „jeden dla wpisania przyjętych w Bractwo, a drugi, w którym się znajduje porządek przyjmowania w Bractwo i obowiązki (...) tudzież i zbiór różnych ustanowień, rozporządzeń i protokołów”, zwłaszcza dotyczących porządku odprawiania nabożeństw brackich¹⁷. Podpis własnoręczny złożony pod drugim z tych dokumentów przez ks. Franciszka Trochowskiego, kanonika i oficjała świeckiego, z dnia 26 maja 1766 r. świadczył o tym, że tutejsze bractwo Aniołów Stróżów „aprobowane i potwierdzone zostało” przez ówczesnego biskupa kujawsko-pomorskiego (Antoni Kazimierz Ostrowski [1763–1777])¹⁸.

Ks. Paweł Omiński, organizując Bractwo Świętych Aniołów Stróżów, określił cel jego powołania, pisząc: „celem tutejszego Bractwa, jak zwykle jest i ma być,

¹⁴ S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 230–231, 237, 239–240 — zestawienie oparte na wykazach bractw 8 diecezji, które posiadają opracowania na ten temat; S. Chodyński, *Bractwo (Confraternitas, Sodalitas)*, w: *Encyklopedia kościelna*, t. II, Warszawa 1873, s. 570.

¹⁵ APP, *Liber Confraternitatem suscipientium SS. Angelorum Custorum*, k. 17 oraz karta tytułowa.

¹⁶ Tamże, *Schulz = Engel = Bruderschaft zu Pienonskowo*, k. 1–1v; tamże, *Liber Confraternitatem suscipientium SS. Angelorum Custorum*.

¹⁷ Tamże, *Schulz = Engel = Bruderschaft zu Pienonskowo*, k. 18–18v.

¹⁸ Tamże, k. 18v.

pobożność i świętobliwość życia, pomnożenie chwały Bożej, tudzież miłość Boga i bliźniego, gorliwość w wierze, wykorzenie występków, a nadto aby każdy, osobliwie w Bractwie będący pod silną obroną Ss. Aniołów Stróżów stał się docześnie, a na koniec wiecznie szczęśliwym¹⁹. Szczegółowe obowiązki członków bractwa zapisano w oddzielnym rozdziale „spisu ustaw”.

W związku z tym, że po pożarze kościoła parafialnego w Pieniążkowie w 1806 r. zachowała się tylko część dokumentacji Bractwa Świętych Aniołów Stróżów, dlatego zaistniała potrzeba ich uzupełnienia. Zarząd bractwa miał do dyspozycji: porządek przyjęcia do bractwa, obowiązki członków oraz wykaz przywilejów. Ta sytuacja spowodowała, że niemal po pięćdziesięciu latach ówczesny proboszcz parafii ks. Jacenty Knopp sporządził pełny tekst „Ustawy dla Bractwa Świętych Aniołów Stróżów” w Pieniążkowie, które 1 lutego 1854 r. podpisało Katolickie Kolegium Kościelno-Brackie w następującym składzie: „Jacenty Knopp, proboszcz miejscowy; S. Kodonieski oraz Maciejewski — prowizory kościelne; Kleyna — przeor; Felski — podskarbi bracki²⁰. Proboszcz, jako opiekun, czyli promotor bractwa, w zakończeniu pisał: „Na ręście się JWX Biskupa Pasterza Dyecezyi uniżenie i pokornie uprasza, aby powyż opisane Statuta, czyli Ustawy Bractwa tutejszego Ss. Aniołów Stróżów nayłaskawiej przyjąć, według najlepszej uwagi zmienić, poprawić i potwierdzić raczył, jako też oto zechcieć się litościwie starać, aby toż Bractwo pod opieką Ss. Aniołów Stróżów będące, także i pod opiekę S. Kościoła Katolickiego wzięte została, pomnażało się ku Chwale Bożej i Zbawienia Dusz i wzrastało w cnotach i miłości Boskiej i Chrześcijańskiej²¹. Istotnie, 20 marca 1854 r. te statuty potwierdził Biskup Chełmiński Anastazy Sedlag (1834–1856), którego autentyczność podpisu stwierdził „Jeschke, Vicarius Gnralis”. Ogłoszenie nowo potwierdzonych statutów brackich, po zapowiedzeniu tej uroczystości z ambony, odbyło się 26 grudnia 1854 r., czyli w drugie święto Bożego Narodzenia (św. Szczepana), „od początku aż do końca w przytomności całego Bractwa i Przełożonych Jego²².”

II. ORGANIZACJA WEWNĘTRZNA: PRZEŁOŻENI I FUNKCYJNI

Wspólnoty brackie pw. Aniołów Stróżów, działające na terenie Polski miały „swych urzędników: administratora i jego pomocnika, czterech radców, podskarbiego, czterech do nawiedzenia chorych, chorążego i marszałków²³. Podobnie było w bractwie pieniążkowskim, w którego „spisie ustaw” podkreślano, że bracia i siostry „piastują swe urzędy bezpłatnie”. Jediną intencją, jaka miała przyświecać członkom tego bractwa, była służba podejmowana „z miłości ku Bogu, swoim Patronom Ss. Aniołom Stróżom i bliźnim swoim”.

¹⁹ Tamże, k. 19.

²⁰ Tamże, k. 24.

²¹ Tamże, k. 24–24v — „approbatio G.V. 2647”.

²² Tamże, k. 13v.

²³ S. Chodyński, *Bractwo*, s. 570.

W jednym z rozdziałów „ustaw dla bractwa”, traktującym „o dozorach bractwa i innych posług w bractwach czyniących” podkreślono, że tak jak każde wojsko nie może obejść się bez komendantów, tak również „Bractwo pod protekcją Ss. Aniołów Stróżów będące, bez rządów czyli dozorców obejść się nie może”²⁴. Natomiast z tego powodu, że bractwo było pobożną fundacją, dlatego podobnie jak wszystkie inne fundacje kościoła w Pieniążkowie, podlegało „w ogólności” nadzorowi tzw. Kollegium Kościelnemu, które tworzyli: miejscowy proboszcz oraz dwóch prowizorów kościelnych. Natomiast szczegółowym nadzorem wspólnoty oraz jej kierowaniem miały zajmować się osoby wybrane przez członków bractwa, czyli przeor i podskarbi²⁵. Bracia i siostry, wybierając braci na te urzędy, powinni zwracać uwagę, aby byli oni „osobami zacnymi, religijnymi, ile możności w parafii własne grunta posiadającymi, pisać i czytać umiejącymi”, a także zatwierdzonymi przez biskupa diecezjalnego. Wybory przeprowadzano zazwyczaj przy okazji „Brackich Schadzek”, a warunkiem ich przeprowadzenia było poinformowanie o tym wydarzeniu z ambony, czyli tak jak to czyniono w przypadku wszystkich schadzek²⁶.

„Przeor, albo starszy” był wybierany większością głosów, ponieważ sprawował nadzór nad bractwem i poszczególnymi jego członkami. Następnie przeor i ojciec duchowny wybierali podskarbiego, którego obowiązkiem było „wszystkie dochody i wydatki bractwa porządnie w księgę rachunkową pod nadmienieniem dnia i miesiąca zapisywać”. Ponadto, w czasie nabożeństw brackich przeor zbierał w kościele „jałmużny”, czyli tace, a także troszczył się o zakup i należyte przechowywanie „sprzętów brackich”. Tak ukonstytuowany zarząd bractwa wraz z proboszczem i 2 prowizorami tworzyli „dozór bracki”, który funkcjonował pod nazwą Katolickie Kollegium Kościelno-Brackie²⁷. Zadaniem tego Kollegium był ogólny „dogład Braci i Sióstr Bractwa”, czyli obserwacja ich obyczajów, gorliwości w wykonywaniu ich obowiązków życiowych i moralnych, a także ich napominanie, karcenie, względnie wydalanie niegodnych braci i niegodne siostry ze wspólnoty brackiej. Wreszcie Kollegium zarządzało wpływającymi dochodami oraz składało roczne sprawozdania kasowe, które do 1. lutego następnego roku było zobowiązane odesłać do biskupa diecezjalnego²⁸.

Członkowie bractwa wybierali spośród siebie także „osoby do różnych urzędów i posług brackich”. Wybierano instygatora i przeoryszę, czyli instygatorkę, których zadaniem było „mieć bacliwe oko” na członków bractwa, a zauważona u nich nieuczciwość i nieprzyzwoitość²⁹, przez które dawali zgorszenie, powinni donieść przełożonym celem napomnienia czy ukarania, a w przypadku uporczywości danej osoby wydalenie ze wspólnoty. W tymże bractwie przez wybór powoływano

²⁴ APP, Schulz = Engel = Bruderschaft zu Pienonskowo, k. 21v–23 oraz 35–36.

²⁵ Tamże, k. 21v–22.

²⁶ Tamże, k. 22, 23.

²⁷ Tamże, k. 22.

²⁸ Tamże, k. 2.

²⁹ Tamże — „Do instygatora zaś należeć będzie, aby pilnie na to dawał oko, których kiedy nie będzie y żeby zaraz pisał, lub kogo prosił żeby takowych niedbalców ponotował, także pilnie uważać będzie, aby się Bracia y Siostry niekłócili, a kłócących się, aby zaraz napisał” — schadzka z 27 maja 1765 r.

również dwóch marszałków, którzy na czas wykonywania swoich obowiązków ubierali się „w białe, długie płócienne płaszcze”, a w ręku trzymali „laski na kształt bertów”. Marszałkowie czuwali nad porządkiem w czasie nabożeństw, a zwłaszcza podczas procesji eucharystycznej, w czasie której „wstrzymywali, poskramiali i rozłączali tłum”. Kolejnych czterech braci powoływano do noszenia baldachimu w czasie procesji, którzy także ubierali białe płaszcze, tak jak marszałkowie. W procesji eucharystycznej noszono tzw. feretrony, czyli przenośnie obrazy brackie, dlatego do każdego z nich wybierano po cztery osoby: 4 braci „do noszenia męskiego obrazu”, 4 mężatki „do niewieściego” oraz 4 panny „do noszenia panieńskiego obrazu”. Natomiast „donoszenia proporców jeden młodzian, jedna panna i jedna niewiasta”. Ten sam młodzieniec i panna, których poprzedzał podskarbi „z dzwonkiem brackim”, zbierali tacę w kościele w czasie nabożeństwa. Marszałkowie zbierali „kolekty na wspomnienie bractwa”, stojąc w kruchcie kościoła w uroczyste dni brackie (święta). Ponadto, w czasie procesji noszono małe i duże chorągwie, dlatego „obierani są męscy bracia, ile ich potrzeb”. Każdy funkcyjny posiadał zastępcę, którego powoływano przez elekcję po to, „gdyby jaką przeszkodą wstrzymani, nie mogli być przytomni”, czyli obecni. Pozostali członkowie bractwa, których nie wybrano do żadnej posługi, uczestniczyli w procesji ze świecami „w swoich miejscach przeznaczonych za obrazami”³⁰.

Z biegiem lat, niedomagania życia brackiego wymuszały powoływanie nowych urzędów. I tak 19 maja 1768 r. wybrano dwie subprzeorysze: Annę Dunayską i Annę Azówną, „które baczne oko mieć będą, aby siostry, tak stanu małżeńskiego, iako y panieńskiego porządnie processyi assistowały”. Zapewne z tego samego powodu powołano wówczas „Sub Przeora”, którym wówczas został Maciej Poznański³¹.

III. PRZYJMOWANIE DO BRACHTWA ŚWIĘTYCH ANIOŁÓW STRÓŻÓW

Promotor, czyli opiekun bractwa, którym był proboszcz parafii w Pieniążkowie, przyjmował do wspólnoty brackiej według „Ordo seu Modus suscipiendi in Confraternitate SS. Angelorum”, czyli „sposobu przyjmowania do Bractwa Ss. Aniołów Stróżów”. Rytuał nakazywał, aby po ukończonym nabożeństwie, promotor „ubrany w komżę i stułę” odmawiał modlitwę wstawienniczą do Ducha Świętego. Kończył ją następującymi wezwaniami: „Antiph: Veni Sancte Spiritus, reple quorum corda fidelium, et tui amoris in eis ignem accende. — V. Kyrie elejson, R. Christe elejson. — Kyrie elejson. — Pater noster etc. — V. Et ne nos inducas in tentatione; R. Sed libera nos a malo. — Amen; V. Emitte Spiritum Tuum et creabuntur; R. Et renovabis faciem terrae; V. Domine exaudi orationem meam; R. Et clamor meus ad te veniat; V. Dominus vobiscum; R. Et cum Spiritu tuo. — Oremus. Deus, qui corda fidelium Sancti Spiritus illustratione docuisti: da nobis eodem Spiritu recta sapere, et de ejus semper consolatione gaudere. Per Dominum

³⁰ Tamże, k. 22v–23.

³¹ Tamże, k. 2v.

Nostrum — in unitate ejusdem Spiritus Sancti Deus etc. — Amen³². Kandydaci, pragnący zostać wpisani do „anielskiej” wspólnoty brackiej, klęcząc trzymali w ręku świece. Zanim jednak podali swoje imiona i nazwiska, byli informowani o obowiązkach brackich, które odczytywał im i objaśniał proboszcz. Następnie promotor wpisywał ich do księgi bractwa, zaznaczając „dzień przyjęcia” ich do wspólnoty, a następnie wypowiadał taką modlitwę: „Angelus suis Deus mandavit de te. R. ut custodiant te in omnibus vicis tuis. V. In minibus portabunt te. R. Ne unquam offendas ad lapidem pedem suum. V. Dne exaudi orationem meam, R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus Vobiscum. R. Et cum Spiritu Tuo. — Oremus. Omnipotens sempiterna Deus, qui ineffabili providentia Tua Sanctos Angelos tuos ad nostrum custodia mmittere dignaris, largire huic Famulo tuo (v. Famulae tuae), quem (v. quam) ad imaginem et similitudinem tuam creatum (v. creatam) Angelico obsequio, ab ipso Nativitatis ortu honorasti, ut Angeli tui protectione munitas (v. munita) tam animae, quam corporis pericula et feliciter pertransire, et ad te, qui via veritas et vita es gratiosus valeat pervenire. Per Dominum Nostrum etc”³³. Następnie przyjmował nowych członków (Ipsa admission), wypowiadając takie słowa — „Ego Auctoritate Sedes Apostolicae, nec non Illustrissimi [ac Reverendissimi Domini nostri] Loci Ordinarii recipio te in Confrat[er]nitatem SS. Angelorum Custodum, et admitto te [vos ad participationem omnium Indulgentiarum huic Confraternitati] benignissimae ab Apostolica Sede ex pretiosissimo Thesaro Passionis Domini Nostri Jesu Xti concessarum, et habilem te [habiles vos] redo participationi, et communioni omnium meritorum, quae omnes hujus Congregationis Confratres suis virtuosis actibus, ac devotionibus hactenus apud Deum meruerunt, et in posterum promoveri curabunt. In Nomine Patris [Pater et Filii et Spiritus Sancti. Amen].” W dalszej części ceremoniału przyjęcia, promotor święcił nowych członków wodą święconą. Wcześniej jednak spowiadał „aspirantów”, udzielając im Komunii św., a także udzielał im odpustów przywiązanych do tej uroczystości³⁴. Wreszcie, jak zaznaczono w tekście z 1854 r.: „Pokropiwszy potem wodą święconą przyjętych i podawszy krzyż do całowania, po danem napomnieniu, aby obowiązki na siebie przyjęte dokładnie i sumiennie zachowywali, tudzież, aby życie bogobojne, cnotliwe i przykładne prowadzili, odsyła ich z innemi Braciami i Siostrami Bractwa na ofiarę z świecami około wielkiego ołtarza”. Złożone wówczas ofiary pieniężne przez członków wspólnoty przekazywano „do kasy brackiej”³⁵. Od tego momentu każdy wpisany do bractwa podejmował do codziennego wypełnienia zadania, wynikające z faktu przynależności do tego ekskluzywnego gremium.

Stan liczebny „Bractwa SS. Aniołów Stróżów” w Pieniążkowie wykazywano w „Liber Confraternitatem suscipientium”, którą doprowadzono do 1865 r.³⁶. W dniu erygowania bractwa, czyli 24 maja 1763 r., do wspólnoty brackiej wpisano 64 członków — w tym 32 braci i 32 siostry. Ta liczba członków stanowiła wówczas

³² Tamże, k. 27 — te modlitwy nie zachowały się po pożarze z początku XIX w.

³³ Tamże, k. 16v, 27v — te modlitwy były identyczne w zapisie z 1763 i 1854 r.

³⁴ Tamże, k. 16v, 27v–28 — w nawiasach kwadratowych, kursywą podano tekst z 1854 r., które dodano do formularzy modlitewnych z 1763 r.

³⁵ Tamże, k. 28.

³⁶ APP, *Liber Confraternitatem suscipientium SS. Angelorum Custorum*, k. 1–17.

ok. 17% wszystkich zobowiązanych do spowiedzi wielkanocnej w parafii pieniążkowskiej. Wtedy na pierwszym miejscu wpisano proboszcza parafii, jako „promotora” bractwa. Warto podkreślić, że był to największy nabór do tej wspólnoty parafialnej aż do 1865 r., kiedy do bractwa wpisano 52 osoby. W związku z powyższym, należy podać imiennie członków-założycieli, którzy zainaugurowali funkcjonowanie tej wspólnoty w 1763 r.³⁷:

Bracia		Siostry	
ks. Paweł Omiński	Michał Aza	Elżbieta Starowolski	Elżbieta Kruczenska
Jakub Malanowski	Jan Aza	Teresa Malinowska	Teresa Wykłęta
Maciej Marchlewski	Jozef Szoltan	Anna Azowna	Jadwiga Czarnecka
Wojciech Brauza	Maciey Poznański	Katarzyna Ewertowna	Jadwiga Kruczenska
Jan Frankiewicz	Marcin Kołkowski	Marjanna Kruczenska	Agnes Frankiewiczowna
Wojciech Kruczenski	Izydor Szczepański	Barbara Ewetowna	Katarzyna Lisowna
Jan Frankiewicz (sic!)	Franciszek Czarnecki	Ewa Kreiwona	Katarzyna Burakowska
Maciey Kruczenski	Andrzej Kołkowski	Teresa Kreiwona	Barbara Burakowska
Wojciech Kruczenski	Jakub Małachowski	Anna Ernestowna	Katarzyna Brazowa
Łukasz Kruczenski	Józef Rogala	Teresa Zmindowska	Maryanna Wiśniewska
Mikołaj Frankiewicz	Stanisław Szczepański	Ewa Szulcowna	Agnieszka Kruczenska
Szymon Kruczenski	Maciey Goczalski	Ewa Dunaiowna	Katarzyna Łysoyka
Stanisław Badziąg	Kazimierz Lyson	Barbara Zmindowska	Konstancy Krutkowska
Józef Badziąg	Jakub Kruczenski	Maryan Skowronkowna	Anna Chwastayka
Jan Szoltun	Bartłomiej Ewert	Anna Sewanowska	
Jakub Kuczkowski	Krystian Badziąg	Małgorz. Karwatowska	
Jakub Nowicki	Wojciech Kołkowski	Katarzyna Ewertka	
Wojciech Malinowski		Marianna Karwatowska	

³⁷ Tamże, k. 1–1v; tamże, *Descriptio Privilegiorum Inventarii Ecclesiae... Pieniążkowiensis...* 1807, k. 4v–5; Zapiski Historyczne Towarzystwa Naukowego w Toruniu, t. VII, nr 5, 1927.

W kolejnych latach do tutejszego bractwa „anielskiego” wpisywano od jednej do kilku osób, kilka razy w ciągu roku:

Rok	Brat	Siostra	Rok	Brat	Siostra	Rok	Brat	Siostra	Rok	Brat	Siostra
1764	1	2	1790	–	6	1811	2	2	1837	–	9
1765	1	2	1791	4	9	1812	4	–	1841	–	7
1766	5	–	1792	6	7	1813	–	2	1842	–	3
1767	1	2	1793	1	2	1814	–	5	1843	–	5
1768	3	–	1794	3	6	1815	1	8	1844	–	4
1769	1	6	1795	1	4	1816	2	9	1845	5	2
1770	–	2	1796	5	8	1817	–	8	1846	2	1
1772	–	5	1797	1	4	1818	6	1	1184	7	2
1773	–	–	1798	1	1	1819	1	6	1848	1	5
1774	3	1	1799	3	6	1820	–	1	1849	–	12
1779	9	8	1800	2	5	1821	–	4	1850	1	–
1782	4	8	1801	–	1	1823	1	–	1851	–	5
1783	4	12	1802	6	3	1826	5	9	1852	–	1
1784	5	6	1803	1	1	1827	12	2	1853	1	3
1785	2	4	1804	1	6	1828	5	11	1854	4	9
1786	–	7	1805	4	6	1830	5	7	1855	4	19
1787	6	2	1808	3	6	1833	2	10	1856	2	5
1788	1	5	1809	–	10	1835	–	4	1857	7	4
17891	–	1810	–	5	1836	1	5	1858	2	10	
Suma: braci – 165; sióstr – 378											

Na przestrzeni niemal stu lat do księgi Bractwa Świętych Aniołów Stróżów w Pieniążkowie wpisano 165 braci i 378 sióstr, czyli 543 osoby. Kobiety stanowiły grupę 69,6%, a mężczyźni grupę 30,4% wstępujących do wspólnoty. Do bractwa wpisywał się promotor wspólnoty, czyli proboszcz parafii w Pieniążkowie. I tak, 24 maja 1763 r. wpisał się ks. Paweł Omiński; 6 stycznia 1788 r. ks. Józef Betchier „Parochus Pieniążkowiensis, Promotor”; w 1823 r. do bractwa wstąpił „Ignatius Mężynski, Parochus loci”; a „festo Pentecostes feria 2.da 1828” ks. Andrzej Kamrowski, „Parochus loci”; natomiast 3 kwietnia 1842 r., czyli w Białą Niedzielę, „Hyacanthius Knopp, Praepositus” — był nim jeszcze w 1865 r.³⁸

³⁸ APP, *Liber Confraternitatem suscipientium SS. Angelorum Custorum*, k. 1, 3v–4 — wystąpił już 30 kwietnia 1786 r.: „me Josephum Betchier, Parochum Pieniążkovo”, k. 8v, 10, 11.

W drugim roku funkcjonowania tutejszego bractwa, „dnia 23 kwietnia Roku 1764 wpisali się: szlachetny Stanisław Omienski, szlachetna Teresa Omienska, szlachetny Józef Jankowski, szlachetny Maciej Zalewski, szlachetny Jerzy Hyszek”. Natomiast 9 maja 1766 r. do wspólnoty brackiej dołączyli: „nobilis Laurentius Bogdanski, nobilis Josephus Baczynski”³⁹. Wyżej wymieni byli członkami rodów szlacheckich, mieszkającymi na terenie parafii Pieniążkowo.

Wśród braci i sióstr bractwa byli nie tylko małżonkowie, ale także panny i kawalerowie. Należy podkreślić, że tylko w niektórych przypadkach podawano stan osoby wpisywanej do bractwa, który można rozpoznać po końcówce nazwiska, np. Katarzyna Ewertówna (to panna), Ewa Szulcówna, czy Katarzyna Lisowna. Ta dodatkowa informacja pojawiła się tylko w 1818 i 1819 r. — w pierwszym roku odnotowano 11 osób, dodając „panna”, a w następnym wpisano 3 „panny” oraz jednego „kawalera”⁴⁰.

Kolejne zagadnienie to kwestia zasięgu oddziaływania tutejszego bractwa, o czym pośrednio informowano w księdze brackiej, zaznaczając z której miejscowości pochodziła osoba wpisywana do wspólnoty. Również taka informacja pojawiła się w księdze brackiej bardzo późno, ponieważ dopiero 2 października 1791 r. zapisano: „Marcin Kunek z Frący”, „Anna Cieslińska z Lypi Gory”, a 9 lutego 1792 r. odnotowano: „Matheus Badziąg z Pieniążkowa”, „Francizek Kielkowski z Pułwsia”. Nieco później wskazywano na następujące wsie: Dąbrówka, Lachowo, ale także „z Wiesła”, Ostrowite, Siniarzewo, Czerwieńska. Najczęściej jednak wzmiankowano wsie: Pieniążkowo, Półwieś, Dąbrówka⁴¹, co wcale nie oznacza, że w innych wsiach parafii nie było osób należących do tego bractwa. Nie można jednak dokonać dokładniejszej analizy „popularności” tego bractwa w danej wsi, ponieważ brak pełnych informacji na ten temat spowodowałoby wyciągnięcie nieprawdziwych wniosków. Można jednak stwierdzić, że tutejsze bractwo „anielskie” nie miało zbyt dużego zasięgu, a raczej funkcjonowało w granicach własnej parafii. Do tutejszej parafii, jak podano w 1807 r., należały następujące miejscowości: „Pieniążkowo, Półwsie, Dabrowka, Wiosła, Ostrowite, Luchowo, Czerwińsk, Smarzewo, Kollmaga, Justynowo, Murowany Młyn, Stary Młyn, Mały Młyn, i Murowana Karczma”. Na tym terenie, mieszkało wówczas 570 osób⁴².

Terminy roczne przyjmowania do tutejszego bractwa św. Aniołów Stróżów były różne. Po raz pierwszy uroczystość „wpisania” do wspólnoty odbyła się 24 maja 1763 r.⁴³. Kolejne odbyły się w następujących terminach: 23 kwietnia, 30 września, 7 października 1764 r.; 6 stycznia, 27 maja 1765 r.; 9 maja i 29 września 1766 r.; 28 września 1767 r.; 5 stycznia 1768 r.; 5 listopada 1769 r.; 2 grudnia 1770 r.; 24 czerwca 1772 r.; 2 października 1774 r.; 26 listopada 1779 r.; 3 lutego (Dominica Sexagesimae) oraz 6 października i 3 listopada 1782 r.; 5 stycznia, 2 lutego 1783 r.; 31 października i 12 grudnia 1784 r.; 6 stycznia 1785 r.; 30 kwietnia, 29 września, 1 października 1786 r.; 7 stycznia 1787 r.; 6 stycznia,

³⁹ Tamże, k. 1v, 7.

⁴⁰ Tamże, k. 1, 8.

⁴¹ Tamże, k. 4, 4v, 7, 17 — w 1863 r. odnotowano wdowę Reginę Kwiatkowską z Nowego.

⁴² Tamże, *Descriptio Privilegiorum Inventarii Ecclesiae... Pieniążkowiensis... 1807*, k. 4; Zapiski Historyczne Towarzystwa Naukowego w Toruniu, t. VII, nr 5, 1927.

⁴³ APP, *Liber Confraternitatem suscipientium SS. Angelorum Custorum*, k. 1.

29 czerwca i 29 września 1788 r.; „6. Xbris 1789”; 29 września, 3 października 1790 r.; 6 stycznia, 5, 12, 26 czerwca, 2 października, 6 listopada 1791 r.; 9 stycznia, 30 września, 26 i 30 grudnia 1792 r.; 6 stycznia, 6 października 1793 r.; 5 stycznia, 2, 22 i 29 czerwca 1794 r.; 1 lutego oraz „Dedicationis Ecclesiae” (październik) oraz „die S. Stephani” (26 grudnia) 1795 r.; 3 stycznia, 3 kwietnia, 1 maja, 26 czerwca (Festo S. Joan. Baptistae) oraz „festo Dedicationis Ecclesiae 2.da octobris”, 4 grudnia 1796 r.; 2 kwietnia, 4 czerwca oraz „die 25 junii Festo S. Joannis Baptistae”, a także „die 1.oct. Festo Dedicationis Ecclesiae” 1797 r.; 8 stycznia, 30 września 1798 r.; 3 lutego, 29 września 1799 r.; 2 marca, 14 kwietnia, 5 października 1800 r.; 26 grudnia 1801 r.; 10 stycznia, 7 lutego, 14 i 24 kwietnia, 27 czerwca, 1 sierpnia 1802 r.; 20 marca, 6 maja 1803 r.; 9 listopada, 26 grudnia 1804 r.; 7 kwietnia, 4 czerwca, 26 grudnia 1805 r.; 3 kwietnia 1808 r.; 26 grudnia 1809 r.; „Dominica 1ma post Epifanie”, 1 kwietnia, 6 sierpnia 1810 r.; 29 września 1811 r.; „Festo S. Josephi” oraz „Festo S. Joanne Bptistae” 1812 r.; „Festo perceptionis” 1813 r.; „1814 Feria 2.da Paschae”; 26 grudnia 1815 r.; „1816 Feria 2.da Pentecostes”; 6 stycznia — „Festo Epiphanie” oraz „Festo S. Joannis Baptistae” 1817 r.; „Festo S. Joannis Ewangelistae” 1818 r.; „Festo S. Michaelis” 1819 r.; „Festo S. Joannis” (?) 1820 r.; „Festo S. Stephani Protomartiris” 1821 r.; (bez daty) 1823 r.; „Festo Pentecostes feria 2.da” 1826 r.; „Festo Pentecostes feria 2.da” 1827 r.; „Festo Pentecostes feria 2.da” 1828 r.; „Festo Pachal. Ano 1830”; „1833 na Święta Troyca” oraz 2.ga niedziela października; „Dominica XX post Pentecostes inscripti cathalogo Confraternitatis SS. Angelos Custorum 1839”; 3 stycznia, 26 grudnia 1841 r.; 3 kwietnia 1842 r.; 1 stycznia 1843 r.; 24 marca (drugie święto wielkanocne), 1 oraz 29 czerwca 1845 r.; 1 marca, 27 grudnia 1846 r.; 24 maja 1847 r.; 2 stycznia, 4 czerwca 1848 r.; „In Dominica Septuagesima” oraz „Dnca II Quadragesima die 4 martii”, 2.gie święto Wielkanocy oraz 6 maja 1849 r.; 26 grudnia 1850 r.; 1 oraz 5 stycznia, 2 lutego 1851 r.; 1 listopada 1852 r.; 6 lutego, 6 marca, 3 lipca 1853 r.; 5 i 6 czerwca — „feria III Pentecostes” oraz 2 lipca, 2 września, 5 listopada oraz 31 grudnia 1854 r.⁴⁴

IV. OBOWIĄZKI CZŁONKÓW BRACTWA ŚW. ANIOŁÓW STRÓŻÓW

Ks. Stanisław Chodyński następująco sformułował zadania, które mieli do wykonania wpisujący się do „anielskiej” wspólnoty brackiej: „między obowiązkami położono wykonywanie pilne przepisów religijnych i drugich do tego pobudzać, polecać się codziennie aniołom stróżom i cześć ich szerzyć, chronić się niepotrzebnej przysięgi i nigdy diabła nie wspominać, raz na miesiąc przybywać na posiedzenie i radzić o przedmiotach, tyjących się bractwa; w modlitwach swoich pamiętać o papieżu i królu, państwie i stowarzyszonych; na każdy miesiąc obrać sobie ś. Patrona oraz jakie pobożne zdanie do rozmyślenia i wykonania; bywać na uroczystościach brackich, na które bracia przywdziewali białe kapy, płótna lub sukna i czynili dyscypliny, przynajmniej w każdą niedzielę postu”⁴⁵.

⁴⁴ Tamże, k. 1–14v.

⁴⁵ S. Chodyński, *Bractwo*, s. 570.

Przynależność do bractwa wiązała się przede wszystkim z koniecznością wypełnienia powinności duchowych, które ożywiały nadzieję otrzymania odpustów, zapewniających zbawienie wieczne. Zobowiązania członków bractwa Świętych Aniołów Stróżów w Pieniążkowie, sformułowane w „obowiązku braci i sióstr”, jak zaznaczono w ich zakończeniu, „nieobowiązują pod grzechem śmiertelnym, dla tego lubo onych niewykonujący nie grzeszą ciężko, ale też odpustu niedostępnią tym obligacjom przywiązanych, o których abyście uwiadomieni byli, tu krótko ie wyrażam”⁴⁶. Zatem każdy opieszaty i mało gorliwy członek tego bractwa nie grzeszył zaniedbując powierzone mu funkcje i zwykłe zobowiązania, wynikające z przynależności do tej wspólnoty, ale także nie mógł wówczas uzyskać żadnych łask i odpustów, które były przypisane za wypełnienie tych zobowiązań.

Wstępujący do wspólnoty brackiej Świętych Aniołów Stróżów w Pieniążkowie miał obowiązek uczestniczyć w śpiewaniu koronki „angielskiej”, którą odprawiano w każdą niedzielę i uroczystości. Natomiast prywatnie powinien codziennie „odprawiać na honor SS. Aniołów Stróżów” jedną część tej koronki albo odmówić pacierz, czyli 3 *Zdrowaś Maryja* i *Wierzę w Boga Ojca*. Ponadto, troszcząc się o swoje zbawienie, powinien „raz w miesiącu spowiadać się szczerze”, zwłaszcza w „niedzielę bracką”, przystępując do Komunii św. To samo dotyczyło uroczystości św. Michała Archanioła, którą należało obchodzić każdego roku „z nabożeństwem y uczciwością”. Ponadto, szczególną wagę przywiązywano do spowiedzi i Komunii św., do których miał przystąpić każdy członek wspólnoty „na święta bractwa”, czyli w dzień: św. Apostołów Piotra i Pawła, św. Apostołów Filipa i Jakuba, św. Jana Chrzciciela, św. Stanisława, św. Pawła pierwszego pustelnia „y S. Filipa Neryusza” (26 maja). Promotor napominał i zachęcał wszystkich wierzących, a „osobliwie jednak Bracia y Siostry pilno mają tego przestrzegać, aby Aniołom Stróżom pocziowość dla ich przytomności zachowali. Dla tego na każdy wieczór y rano brzydząc się grzechami z nabożeństwem będą dziękować Aniołom Stróżom swoim za ich straż y pilność około siebie, y prosić ich będą, aby ich zawsze bronili, dając im pomoc pomnażania się w cnotach aż do zakończenia żywota tego”. Jednocześnie podkreślano, aby bracia i siostry wspólnoty zawsze pamiętali, wymawiając jak najczęściej „te najśodsze Imiona: Jezus, Marya, Józef”⁴⁷. Jak łatwo zauważyć, niektóre zobowiązania nie były kontrolowane przez nikogo, ponieważ należały do obowiązków sumienia, wypełnianych prywatnie.

Wiele zobowiązań członków wspólnoty brackiej, to powinności zewnętrzne, a zwłaszcza konieczność dawania świadectwa wobec innych wierzących, zwłaszcza na terenie parafii. Wśród nich, na pierwszym miejscu umieszczono obowiązek zachęcania innych, zwłaszcza „działki, czeladź”, aby wstępowali „do tego Bractwa”, uciekając się „pod skrzydła angelskie”. Natomiast w każdą niedzielę „bracką”, każdy brat i siostra bractwa, dając świadectwo swojej wiary i pobożności, miał obowiązek wziąć udział w procesji z Najświętszym Sakramentem i „nabożeństwo dokładnie słuchać”, aby uzyskać odpust. Wielką wagę przywiązywano także

⁴⁶ Tamże, *Schulz = Engel = Bruderschaft zu Pienonskowo*, k. 16, 19.

⁴⁷ Tamże, k. 16–16v, 19–19v.

do odwiedzania chorych, polecając zwłaszcza „braci y siostry nawiedzać”, czyli członków bractwa, powiadamiając o ich cierpieniu proboszcza, „aby się sam za nich modlił y innym modlitwę za nich zlecił”. W chorobie, zagrażającej życiu należało natychmiast poinformować księdza, „aby bez opatrzenia Sakramentami SS.me zchodzili z tego świata”. To samo dotyczyło zmarłych. Takim „zewnątrznym” świadectwem był postulat unikania grzechów, a przede wszystkim „pijaństw, nieczystości, czartów wspomniania”. Bracia i siostry, zachowując się w tym względzie wstrzemięźliwie, powstrzymywali niejako innych od nagannego postępowania, stając się „innym przykładem”⁴⁸. Wydaje się, że to ostatnie świadectwo mogło być szczególnie uciążliwie, ponieważ trzeba było niemal przekraczać „przyjęte” przez środowisko standardy postępowania.

Promotor zachęcał wspólnotę bracką do składania ofiar na jej funkcjonowanie, ponieważ w punkcie szóstym „Obowiązków Braci y Siostr” zapisano: „kto może uczynić na wspomnienie bractwa tego y na ozdobę tego”. Szczodrobliwego dawcę zapewniano, że będzie doznawał szczególnej opieki św. Aniołów Stróżów, a Bóg wynagrodzi go „w niebie pewną y wielką zapłatą”⁴⁹. Tutejsze bractwo nie posiadało fundacji, dlatego każda ofiara ułatwiała tej wspólnotcie należycie rozwijać swoje zadania statutowe, zwłaszcza liturgiczne, wymagające sporych nakładów na sporządzenie odpowiednich paramentów.

Wspólnoty brackie przywiązywały ogromną wagę do zapewnienia sobie życia wiecznego, ponieważ ich powoływanie ten cel uzasadniało. W związku z tym, nakazywano, aby w przypadku śmierci brata lub siostry niezwłocznie powiadomiano „x. Promotora”, a ten zlecał odprawienie mszy św. za spokój jego duszy. Innym członkom wspólnoty parafialnej „nakazał za zesłą z świata duszę zmówić nabożnie 50 pacierzy y tyleż Zdrowaś marya”. Ponadto, każdego roku obchodzono wspólną rocznicę śmierci zmarłych członków Bractwa Św. Aniołów Stróżów, którą wyznaczono na piątek po Wszystkich Świętych. Cała wspólnota bracka miała obowiązek wziąć udział we mszy św. odprawianej za zmarłych współbraci, składając na tę mszę św. ofiarę „według możności”⁵⁰.

V. ODPUSTY

Na terenie Polski, bractwo św. Aniołów Stróżów posiadało główne „święto w niedzielę po ś. Michale i drugie na ś. Gabriel, którego Ojcowie Kościoła uważają za Anioła Stróża N.P., lecz uroczystość jego dla bractwa wyznaczono na wigilię Zwiastowania, 24 a nie 18 Marca; nadto, w każdą drugą niedzielę miesiąca pozwolono bractwu odbywać nabożeństwo, z procesją Najśc. Sakr. na Summie i obu nieszporach”⁵¹.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże, k. 16.

⁵⁰ Tamże, k. 16, 19–19v.

⁵¹ S. Chodyński, *Bractwo*, s. 570 — paulin, o. Gaspar Biedrzykowski, *Officia Angelorum erga homines et hominum erga Angelos*, Crakow 1620, stron 278 — nauka o aniołach; tę pracę skrócił i przetłumaczył: o. Andrzej Goldanowski, *Bractwa ś. Anioła Stróża, etc. Powinności, artykuły, ustawy, porządki i odpusty*, Kraków 1641.

Członkowie „Bractwa SS. Aniołów Stróżów” w Pieniążkowie, za zgodą Stolicy Apostolskiej, mogli uzyskać odpust zupełny w następujące dni: 1) przyjęcia do wspólnoty, o ile dana osoba przystąpiła do spowiedzi św. i przyjęła Najświętszy Sakrament, 2) „w godzinę śmierci swojej”, gdy umierający będzie wówczas zzywać „Imienia Jezus, Marya, Józef”, 3) w dzień św. Michała Archaniola członkowie bractwa oraz inni wierni, którzy wtedy przystąpią do spowiedzi i Komunii św., 4) a także „w dzień S. Piotra y Pawła”, „w dzień S. Filipa y Jakuba” oraz w 2. niedzielę czerwca, 5) a w „każdą niedzielę bracką 7 lat y 40 dni odpustu”, 6) tyle samo lat odpustu można było uzyskać w następujące święta: Boże Narodzenie, Oczyszczenia NMP, Narodzenia NMP, Wniebowstąpienie Pańskie, a także „Pokazanie się Michała Archaniola”, przypadające 8 maja „y całe 3 dni świąteczne”, w dzień św. Stanisława, św. Pawła Pustelnika, św. Filipa Nereusza, 7) wszyscy biorący udział w uroczystości odpustowej św. Jana Chrzciciela w kościele parafialnym w Pieniążkowie mogli uzyskać także „zupelnego odpustu”, 8) „dostępnią 300 dni odpustu ci, którzy w Brackie niedziele na processjach Sakramentalnemu z nabożeństwem assistują Bogu”, 8) 25 dni odpustu otrzymywali ci, którzy na dźwięk dzwonu usłyszanego w południe i wieczorem „po Anioł Pański” odmówią także „Aniele Boży mnie tobie od Boga zleconego, proszę rządz, broń, zachoway od waszego złego”. Ponadto, papież zezwolił, aby bracia i siostry bractwa „anielskiego” uzyskiwali 60 dni odpustu: za każdy udział w „schadzce”, za każde śpiewanie koronki Anielskiej w kościele lub prywatnie, za każde przyjęcie „pielgrzymów ubogich w dom”, za dawanie ubogim jałmużny, za pogodzenie skłóconych, za posługę pogrzebową, za spowodowanie nawrócenia „na drogę zbawienną błądzących”, za uczenie innych „pacierza, przykazań Boskich, y artykułów wiary s. katolickiey rzymskiey”⁵².

Warunkiem uzyskania wymienionych wyżej odpustów było oczyszczenie sumienia z grzechów śmiertelnych przez spowiedź i przyjęcie „nabożne Najświętszego Sakramentu” w dzień odpustowy. Ponadto, każdy członek wspólnoty brackiej powinien „mieć intencją y chęć tegoż dostąpienia odpustu”, zwłaszcza intencję dotyczącą własnego zbawienia, a także winien ofiarować go za dobrodziejów żyjących i umarłych oraz „za dusze ratunku nie mające” z innej strony. W dzień odpustowy każdy brat i siostra, pragnący uzyskać odpust, wienien odmówić: 6 *Ojczy nasz*, 6 *Zdrowaś Maryja*, 6 razy *Chwała Ojcu* oraz *Wierzę w Boga*. Te modlitwy był zobowiązany odmówić „za szczęśliwe panowanie Ojca S., za podwyższenie Kościoła naszego katolickiego, za zgodę Panów y Monarchów chrześcijańskich, za wykorzenie herezy y odszczepieństwa”. Tak szeroko rozbudowane intencje, które powinien wzbudzić, aby odpust uzyskać, wielu mogło nie zapamiętać, dlatego informowano członków bractwa, aby wzbudziła ogólną intencję w skróconej formie: „niech ofiaruje na intencją kościoła Bożego”⁵³. W ten sposób wszyscy mogli spełnić wszystkie warunki stawiane przez Kościół do uzyskania odpustu.

⁵² APP, *Schulz = Engel = Bruderschaft zu Pienonskowo*, k. 15–16, 20v–21v.

⁵³ Tamże, k. 15v.

VI. SCHADZKI, CZYLI ZGROMADZENIA BRACKIE

Każde bractwo religijne organizowało swoje życie na tzw. schadzkach, których zwoływanie było obowiązkiem proboszcza lub jego zastępcy i przełożonych tej wspólnoty. Udział w schadzkach był obowiązkiem wszystkich członków Bractwa św. Aniołów Stróżów w Pieniążkowie. Ich zwołanie musiało być wcześniej, czyli w niedzielę poprzedzającą lub święto brackie, zapowiedziane z ambony przez proboszcza⁵⁴.

Przebieg. — Schadzka odbywała się według ustalonego porządku, który w Pieniążkowie wyglądał następująco: „Po odprawionem na ambonie kazaniu albo po skonczone mabożeństwie, przed lub po Nieszporach, wychodzi x. Proboszcz, ubrany w komżę albo albę, stułę, z krzyżem przed Ołtarz Bracki, przed którym na wystawionym stoliku brackim, nakrytym przyzwoitym obrusem, zapalone stoją dwa gromnice i książki brackie leżą. Przy stoliku wystawionym stoi krzesło, na którym ma zasiadać ojciec duchowny, schadzke odbywający”. Ksiądz, który przewodniczy schadzce przy ołtarzu brackim, wezwawszy pomocy Ducha Świętego, stawiał na stoliku krzyż pomiędzy zapalonymi gromnicami, „i zaczyna rozprawy”. Na początku wygłaszał naukę, w czasie której „podług potrzeby napomina i karci braci i siostry niedbałe i oziębłe”, a w dalszej kolejności „czyta i wykląda Ustawy Brackie”. Niejako drugą częścią zapoznawania członków bractwa ze Statutami były wnioski, „zażalenia i skargi”, które prezentowali starsi braccy, wskazując także „osoby godne do przyjęcia w bractwo i do urzędów i posług wakujących”. Oni też postulowali wydalenie z bractwa niektórych braci lub siostry, czyli „niegodnych”. Następnie „Ojciec duchowny”, czyli proboszcz potwierdzał albo odrzucał wybranych „jeżeli ważne zachodzą przyczyny”, ogłaszając obecnym swoją decyzję. Przebieg schadzki i wyborów należało opisać w protokole, który zamieszczano w „książce brackiej, z dodaniem dnia, w który się schadzka odprawiła”⁵⁵.

Po załatwieniu spraw porządkowo-organizacyjnych, proboszcz polecał „pobożnym modlitwom zgromadzonych, dusze zmarłych Bractwa i innych wiernych”, jeżeli tego nie uczynił na zakończenie kazania. Natomiast organista, grając śpiewał pieśń „Przez czyszczowe upalenia”, w czasie której proboszcz podawał do ucałowania krzyż, przyklękającym przed nim braciom i siostram⁵⁶.

Częstotliwość spotkań. — Pierwsze spotkanie „Braci y Siostr SS. Aniołów Stróżów” odbyło się w Pieniążkowie w dniu erygowania tego bractwa, czyli 24 maja 1763 r. Wówczas też promotor bractwa w takich słowach pouczył członków bractwa o ich podstawowych obowiązkach, wynikających z przynależności do tej ekskluzywnej wspólnoty. Jego treść zanotował w księdze brackiej takimi słowami: „Działo się w kościele Parafialnym Pieniążkowskim na publiczney schadzce we wtorek święteczny, to iest dnia 24 maja Roku Pańskiego 1763. My

⁵⁴ Tamże, k. 25.

⁵⁵ Tamże, k. 25–25v.

⁵⁶ Tamże, k. 25v.

Promotor y Przełożeni Bractwa SS. Aniołów Stróżów zabiegając różnym nieporządkom dotychczas około nabożeństwa będącym, chcąc oraz iak największą żarliwość ku czci SS. Aniołów Stróżów naszych promować decydujemy. A naysp-
 rzód obliżiem J.X. Promotora a bardziey Sukcesorów Jego, aby w każdą Bracką
 Niedzielę z Wystawieniem w Monstrancji Nayswiętszego Sakramentu z kazaniem
 y mszą S. całą spiewaną z Jutrznią y Nieszporami solennemi Processyamy
 odprowować, ile że Bracia y Siostry w ten dzień Nabożeństwa się spowiadający
 y komunikujący 7 lat dostepią odpustu. Pamiętając na to, że przez pracy nikt
 korony wieczney nie dostąpi non coronabitur nisi qui legitime certaverit. Organista,
 aby co święto y Niedziela zamiast Różańca Godzinki o SS. Aniołach Stróżach lub
 tez pieśń o nich po nich po Różańcu y w Brackie Niedziele podczas Mszy Świętey
 śpiewał, wyraznie surowie nakazujemy. Bracia y Siostry, aby Godzinki, Pieśń lub
 Różaniec z nabożeństwem śpiewali y do kościoła uczęszczali, tudzież aby do
 obrazu przychodzili y urzędem swoim zadosyć czynili zalecamy. W każdą zaś
 Bracką Niedzielę, aby Bracia przed kościół miseczki wystawiali prosząc o jałmuż-
 nę, która Duszom Braci y Sióstr zmarłych aplikowana będzie, aby co miesiąc za
 nich się Msza Święta odprowiała nakazujemy. Co wszystko wszyscy wypełnić,
 wykonać y ziścić powinni będą pod karą uznaną⁵⁷.

Wszystkie „publiczne schadzki” członków bractwa św. Aniołów Stróżów
 odbywały się „w kościele parafialnym Pieniązkowskim”, w następujących ter-
 minach⁵⁸:

Data						
1763 – 24.05; 27.12	1783 – 6.01; 14.12	1794 – 20.04; 29.06; 5.10	1804 – 6.05; 4.11; 26.12	1818 – 24.06	1843 – 5.11;	1852 – 12.04 7.11;
1764 – 24.04	1784 – 12.12	1795 – 4.01; 1.02; 4.10; 26.12	1805 – 7.04; 3.07; 6.10; 26.12;	1821; 1823; 1824; 1825; 1826; 1827; 1828; 1829	1844 – 27.05; 9.06; 26.12;	1853 – 4.04;
1765 – 27.05; 27.12	1786 – 30.04	1796-?; 1.05; 26.06; 2.10	1806 – 7.04;	1830 – 18.04;	1845 – 24.03; 12.05	1854 – 26.12
1767 – 9.06	1787 – 7.01; 26.12	1797 – 1.01; 4.06; 25.07; 29.10; 25.12	1807 – 1.01	1831; 1832; 1833 – wtorek Wielkanocny	1846 – 1.03; 26.12	1855 – 2.12
1768 – 19.05	1788 – 6.01	1798 – 8.04; 10.06; 2.12	1809 – 3.04;	1835 – 20.04;	1847 – 26.12	1856 – 26.12
1770 – 5.06	1789 – 27.12	1799 – 3.02; Wielkanoc; 24.06; 29.09	1810 – 2 św. Wielkanocny	1836 – 2.01;	1847 – 4.06;	1857 – 26.12
1777 – 16.11	1790 – 23.05 31.10	1800 – 2.03; 14.04; 15.06; 5.10	1811 – 2 św. Wielkanocny	1837 – 25 niedz. po Zesł. Ducha	1848 1 adw; 2 św. Wielkanocny	1859 – 2.01; 26.12;

⁵⁷ Tamże, k. 1.

1779 – 26.12	1791 – 2.01; 5.06; 6.11	1801 – 1.01; 6.04; 4.10	1812 – 2 św. Wielkanocy	1838 – 2 św. Wielkanocy	1849 – 28.05 26.12	
1780 – 31.12	1792 – 1.01; 1.07; 26.12	1802 – 19.04; 24.06; 3.10;	1814 – 2 św. Wielkanocy	1841 – 3.01; 12.04; 26.12	1850 – 26.12	
1782 – 3.02	1793 – 6.01; 30.07; 6.10; 26.12	1803 – 2.01; 11.04; 29.09; 26.12	1815 – 2 św. Wielkanocy	1842 – 8.04; 29.04;	1851 – 26.12	

Jak można zauważyć, zgromadzenia wspólnoty odbywały się nieregularnie co do ilości spotkań w ciągu roku, ale można zauważyć tutaj pewne terminy niemal stałe. Po śmierci ks. proboszcza Betchiera w 1806 r. osłabły spotkania brackie, ponieważ za ks. J.T. Mężyńskiego organizowano je tylko raz w roku — tak było do 1815 r. Następnie pod koniec jego pobytu w parafii nie zwoływano schadzki albo nie pisano protokołów z ich posiedzeń, czyli od 1816 do 1824 r., tak jak za ks. A. Kamrowskiego w latach 1824–1832. Potem, po objęciu parafii przez ks. A. Rakowskiego w 1832 r. oraz w czasie proboszczowania jego następców: ks. W. Sendlewskiego i ks. J. Knoppa ponownie schadzki organizowano zasadniczo raz w roku.

E l e k c j e. — Specjalny ceremoniał towarzyszył elekcji przełożonego bractwa, czyli starszego — przeora. Na tydzień lub dwa tygodnie przed planowanymi wyborami przeora bractwa, ksiądz ogłaszał z ambony o mającym nastąpić wydarzeniu we wspólnocie brackiej, „zachęcając i upominając je, aby modlitwą nabożną Boga o szczęśliwy wybór prosili”. Kiedy w czasie schadzki przystępowano do wyboru starszego bractwa, wówczas wszyscy obecni, na klęcząco, śpiewali hymn „Przyjdź Duchu Święty Stworzycielu”. Po jego ukończeniu, proboszcz odmawiał następujący dialog modlitewny, który kończyła oracja: *Kyrie elejson, Christe elejson, Kyrie elejson. Pater noster etc.* — *V. Et ne nos inducas in tentatione; R. Sed libera nos a malo; V. Emitte Spiritum Tuum et creabuntur; R. Et renovabis faciem terrae; V. Domine exaudi orationem meam; R. Et clamor meus ad te veniat; V. Dominus vobiscum; R. Et cum Spiritu tuo.* — *Oremus. Mentis nostras, quaesumus Domine, Paracletus, qui a te procedit, illuminet et inducat in omnem, sicut Tuus promisit Filius, veritatem.* — *Mentis nostras, quaesumus Domine, lumine Tuae claritatis illustra, ut videre possimus, quae agenda sunt, et quae justa sunt agree valeamus. Per Dominum Nostrum Jesum Christum. Amen*⁵⁸. Po ukończeniu części liturgicznej, proboszcz-promotor przemawiając upominał członków obecnych na schadzce, aby wybrali tylko tego, o którym wiadomo, że posiadał odpowiednią wiedzę i roztropność, a także był gorliwym „o cześć Boską i o dobro Bractwa”. W związku z tym, odczytywał braciom i siostram te punkty Statutów, które traktowały o obowiązkach przeora. „Ojciec duchowny” przedstawiał zgromadzeniu dwóch lub trzech kandydatów, z których wybierano większością głosów, a „w przypadku równości głosów” przeważał głos oddany na kandydata przez

⁵⁸ Tamże, k. 1–14v.

⁵⁹ Tamże, k. 26.

proboszcza. Następnie ogłaszano jego wybór takimi słowami: „Za sprawą Ducha Świętego i większością głosów, obrany został Przeorem Bractwa Ss. Aniołów Stróżów N.-N. Dziękujmy Bogu i zaśpiewajmy „Ciebie Boże wielbimy”. Po ukończeniu hymnu proboszcz odmawiał następującą modlitwę: „V. Domine exaudi orationem meam; R. Et clamor meus ad te veniat; V. Dominus vobiscum; R. Et cum Spiritu Tuo. — Oremus. Deus, qui corda fidelium Sancti Spiritus illustratione docuisti: da nobis in eodem Spiritu recta sapere et de jus semper consolatione gaudere. Per Dominum Nostrum. R. Amen. Następnie, proboszcz z nowym przeorem „wspólnie obierają innych urzędników, jeżeli potrzeba”⁶⁰.

W czasie pierwszej schadzki (założycielskiej), czyli 24 maja 1763 r., wybrano przełożonych i funkcyjnych bractwa. Przeorem brackim został wybrany Wojciech Brauza; podskarbis Jan Frankiewicz; marszałkami: Wojciech Kruczyński, Mikołaj Frankiewicz; chorążym — Maciej Kruczeński, Józef Szoltun; do proporca — Szymon Malinowski; instygatorem — Jan Frankiewicz; „obraz nosić będą” — Wojciech Kruczyński, Łukasz Kruczyński, Maciej Poznański, (?) Kuczkowski, Izidor Szczepański, Tomasz Łysiewski; do noszenia świec za obrazem — Jan Haza, Michał Haza; do baldachimu — Stanisław Badziąg, Krystian Badziąg. Natomiast z grupy sióstr wybrano następujące osoby: przeorysza — (?) Wykleta; „do tuwałniów” — Katarzyna Ewertówna, (?) Azówna, Klara Ewertówna, Maryanna Kruczyńska; „do firanek” — Barbara Żmindowska, Maryanna Skowronkówna; do świec — (?) Ernestówna, Elżbieta Staropolska, Teresa Malinowska, Ewa Krejówna. Po wyborach promotor polecił, aby „inni wszyscy” otaczali obraz w czasie procesji, czyli brali w niej czynny udział⁶¹. Jednak dopiero po trzech latach, czyli w czasie schadzki 19 maja 1766 r. wybrano „sub przeora”, którym został Maciej Poznański. Wówczas także zmieniła się „przeorysza”, którą wybrano Katarzynę Brauzową oraz pojawiła się po raz pierwszy „subprzeorysza” w osobie Maryanny Kruczyńskiej. Podczas tej schadzki w grupie funkcyjnych nie dokonano wielu zmian, zachowując niemal cały dotychczasowy skład osób do noszenia przedmiotów liturgicznych w czasie procesji⁶². Zachowywano tutaj zasadę, że jedynie w przypadku opróżnienia urzędu lub funkcji dokonywano wyboru następcy. To wyraźnie podkreślał promotor bractwa podczas schadzki 19 maja 1768 r.: „aże między innemy zawakowały Urzędy Przeoryszy y subprzeorzyszów, więc Przeoryszą obieramy Maryannę Brauzową, Subprzeorzysze zaś będą Anna Dunayska, Anna Azówna”, których obowiązkiem było pilnować, aby siostry „porządnie processyi assistowały”⁶³. Podobnie było w czasie schadzki 16 listopada 1777 r., ponieważ w protokole zapisano: „aże niemasz do tąd (sic!) do noszenia obrazu Brackiego y chorągwiów, więc wyznaczamy Marszałków: Macieja Ciarkowskiego, y Mikołaja Frankiewicza. Do noszenia obrazu Wojciecha Zielińskiego, Wojciecha Szachultza, Wawrzyńca Szachulca, Macieja Kołkowskiego. Do czerwonych chorągwiów Jakuba Kołkowskiego, Józefa Niegowskiego. Do noszenia Modrey Macieja Kruczyńskiego, Tomasza Poznańskiego”⁶⁴. Tymczasem, w czasie spotkania brackiego

⁶⁰ Tamże, k. 26v–27.

⁶¹ Tamże, k. 1 — uszkodzenie księgi.

⁶² Tamże, k. 2–2v.

⁶³ Tamże, k. 2v.

⁶⁴ Tamże, k. 3.

31 grudnia 1780 r. zachowano wszystkich „przy dawnych urządach (jako zdolnych) utrzymuemi y potwierdzami”⁶⁵. Czasem ten wybór był niemal symboliczny, tak jak 3 lutego 1782 r., kiedy potrzeba nakazywała wyznaczyć do proporca Piotra Marchlewskiego i Michała Kuczenskiego⁶⁶. Czasem też śmierć osoby posiadającej urząd lub funkcję była przyczyną wyboru następcy na urząd bracki, tak jak to wskazywano 14 grudnia 1783 r.: „a ponieważ (iako każdemu wiadomo) sławetny Jan Frankiewicz Brat nasz y Podskarbi [od 1763 r.] Bractwa tuteyszego pełen dni y lat a do tego zasług przed Bogiem przez długie czasy wiernie ubogiemu skarbowi Bractwa naszego służąc, podług wyroku Najwyższego Pana, szczęśliwie Zycie swoje, y wypłacił ostany dług śmiertelności swoiey Wszzechmogącemu Bogu, żeby skarb Bractwa naszego nie miał uszczerbku, nic nam więcej nie zbywa, tylko abyśmy mając przed oczyma naszemi prace Jego o Duszy w modlitwach naszych przed Bogiem nie zapominali, a na miejsce Jego inszego obrali. A przeto na ten urząd ze dwóch kandydatów obierami iednego, to iest”: Stanisława Badziąga „Szołtysa Pułwieskiego”, a na urząd podskarbiego powołano wówczas Macieja Ciarkowskiego „Szołtysa Luchowskiego”. To było okazją, aby promotor przypominał nowo wybranym (a także członkom bractwa) obowiązki, jakie na nich nakładano: „stanie około ołtarza y obrazu Brackiego, y corocznie kolektę uczyni na nabożeństwo za Dusze Zmarłych Braci y Sióstr naszych, a tę kolektę powinien przynajmniey tydzień przed Wszystkimi Świętymi uczynić, y sam bez przypominania o tym pamiętać”. Pozostałe urzędy zachowano, ponieważ w protokole schadzki zapisano: „inszych zas przy swoich urządach zostawiami y utwierdzami”. Rok później, czyli 12 grudnia 1784 r., zachowując wszystkich na swoich urządach i przy funkcjach, wybrano jedynie Jana Klemarskiego do noszenia baldachimu⁶⁷. Zwyczajowo zatem, elekcje ograniczano do uzupełnienia składu, jak podkreślono w czasie schadzki 26 grudnia 1854 r.: „aby obrani były osoby godne zawakowanych urzędów i zastępcy ich”⁶⁸. Warto zaznaczyć, że zastępców na urządach i w grupie funkcyjnych wprowadzono stosunkowo późno, bo dopiero 19 czerwca 1842 r., wybierając dwóch braci „do baldachimu na rezerwę”. Motyw tej praktyki wyłuszczone podczas schadzki 1 marca 1846 r. odnotowując: „do proporca Lackowskiej czyli Fizermanowego: Barbara Laskowska — kiedy nie przyjdzie na jey miejsce Franciszka Poznańska”⁶⁹.

Do najważniejszych urzędów bractwa, oprócz promotora (ojca duchownego), zaliczano: przeora, podskarbiego oraz przeorysze, czyli przełożoną sióstr. Wypada zatem zestawzić ich z nazwiska i imienia⁷⁰:

⁶⁵ Tamże, k. 3v.

⁶⁶ Tamże, k. 4.

⁶⁷ Tamże, k. 4v–5v.

⁶⁸ Tamże, k. 13v.

⁶⁹ Tamże, k. 11–12.

⁷⁰ Tamże, k. 1–13v.

Rok	Przeor	Subprzeor	Podskarbi	Vicepodskarbi	Przeorysza	Subprzeorysza
1763	Wojciech Brauza	–	Jan Frankiewicz	–	A. Wykętaka	–
1766	Wojciech Brauza	Maciej Poznański	Jan Frankiewicz † 1873	–	Katarzyna Barauzowa	Maryanna Kruczeńska
1783			Stanisław Badziąg † 1791	Maciej Ciarkowski		
1791		Jan Frankiewicz	Maciej Ciarkowski	Paweł Dunajski	Elżbieta Czarnecka	Elżbieta Badziągówna
1791						Marianna Kipkówna > 6.11
1795	Jan Gołąbek					
1796						Maryanna Kamienszczanka
1798						Marianna Czarnecka
1801			Maciej Kleyna	Maciej Torbicki		
1807	Kazimierz Pustowski					
1809					Przeorysza dziewcząt – Elżbieta Czarnecka	
1815					Gertruda Dunajska	
1833	Jędrzey Krużowski					
1835	Jakub Kleina				^	
1838	Jakub Kleina		Michał Felski		^	
1839	Jakub Kleina		Jakub Różański		^	
1841	Józef Kreng					
1842	^	Michał Felski		^		
	^		^		Gertruda Dunajska † 1848	
1848	^		^		Anna Stanowska	

Rok	Przeor	Subprzeor	Podskarbi	Vicepodskarbi	Przeorysza	Subprzeorysza
	Józef Kręg † 1852		Michał Felski † 1852			
1852	Jakub Kleina		Marian Felski (syn)			
1868			Jan Badzmirowski			

„1838. Feria 2.da post Pascha tempore” po raz pierwszy pojawił się urząd zastępcy promotora, czyli księdza, który był promotorem bractwa, ponieważ wówczas został wybrany „Macieya Kleina na Vice promotora”⁷¹. Ten urząd zapewne był podyktowany stanem zdrowia tutejszego proboszcza, ks. W. Sendlewskiego, który zmarł w 1840 r., w 34 roku życia.

Problematyka. W latach 1763–1784, oprócz przeprowadzania elekcji na urzędy i posługi, na schadzkach przypomniano o nabożeństwach oraz omawiano dyscyplinę wśród braci i sióstr bractwa „anielskiego”. Natomiast od czasu przejęcia parafii Pieniążkowo przez ks. Józefa Betchiera, czyli przed 30 kwietnia 1786 r., nie odnotowano niemal żadnych uwag, dotyczących wyżej wspomnianych kwestii⁷². Dopiero „roku 1833 we wtorek świąteczny odbyła się sessya Bracka”, w czasie której pojawiła się sprawa dyscypliny, ponieważ promotor wzywał „do wiernego wypełnienia obowiązków swoich”⁷³. Tak było aż do 1854 r. Czasem promotor kwitował całą schadzkę krótkim stwierdzeniem: „innego nie było nic do zmianowania”⁷⁴.

Tematykę poruszaną podczas schadzek można pogrupować następująco⁷⁵:

— Zagadnienia liturgiczne: Już w czasie pierwszej schadzki Bractwa św. Aniołów Stróżów w 1763 r. przypomniano braciom i siostram, aby w każdą niedzielę bracką uczestniczyli w adoracji Chrystusa Eucharystycznego w monstancji, w czasie której wysłuchiwali kazania, a następnie winni brać udział we mszy św. śpiewanej z jutrznią i nieszporami, które łączono z uroczystą procesją. Każdy członek wspólnoty, w tę niedzielę winien przystąpić do spowiedzi i Komunii św., aby miał możliwość uzyskania odpustu przypisanego do tego nabożeństwa. Natomiast organiście polecono, aby w każdą niedzielę i święta oraz niedzielę bracką „zamiast różańca” śpiewał „godzinki o SS. Aniołach Stróżach lub też pieśń o nich po różańcu y w Brackie Niedziele”⁷⁶. Również podczas schadzki zwołanej na dzień 9 czerwca 1767 r. przypomniano, „aby funkcyom swoim dosyć czynili”, czyli m.in. uczestniczyli w nabożeństwach i procesjach, nosząc paramenty liturgiczne. Podobną uwagę promotor poczynił w 1770 r.: „aby Bracia, Siostry urzędem y powinnościom swoim w asystencyi Nay.SSmu Sakramentowi zadosyć czynili przykazuiemy”⁷⁷.

⁷¹ Tamże, k. 10v.

⁷² Tamże, k. 6.

⁷³ Tamże, k. 10.

⁷⁴ Tamże, k. 11 — z 12 kwietnia 1841 r.

⁷⁵ Tamże, k. 1–14v.

⁷⁶ Tamże, k. 1 — zarządzenie przyjęte 24 maja 1763 r.

⁷⁷ Tamże, k. 2v.

Kolejną zachętę do większej aktywności i pobożności w służbie Bożej zapisano podczas schadzki 16 listopada 1777 r.: „przestrzegami, napominami y zagrzewami ozięble w Nabożeństwie Serca Braci y Sióstr, aby pilniejszemi pokazywali się w urzędach swoich, chętnie y doskonale oneż dopełniając, Bogu Sakramentalnemu bez wszelkiego zawodu assystuiąc, bo inaczej, iako od Łaski Najwyższego dalecy, tak też y od zasług Bractwa oddaleni, z księgi Brackiey wyglazowani będą”. Po przeprowadzeniu wyborów ksiądz promotor zachęcał, „ażeby Bogu Sakramentalnemu z swiecami służyć, jego Nayswiętszy Majestat chwalić, Jemu na cześć większą a większą wyśpiewywać, nie zaniedbywać”. Dwa lata później, czyli w 1779 r. promotor zachęcał, aby ci „którzy w bractwo nie są wpisani, a mają ochotę Bogu służyć, aby się wpisywali”. Wreszcie, rok później zachęcano także członków bractwa do gorliwości w wypełnianiu powziętych zobowiązań, a zwłaszcza do udziału w procesjach i koronce do św. Aniołów Stróżów oraz „inne nabożeństwa ugaszczali”⁷⁸. To nawoływanie odnotowano także w 1782 r. Należy podkreślić, że jednym z podstawowych obowiązków brackich była troska o jego zmarłych członków, dlatego 14 grudnia 1783 r. polecono, „ażeby podług przepisów Bractwa tego, corocznie Nabożeństwo odprawiało się za zmarłych Braci y Sióstr Dusze, a to w pierwszy Piątek po Wszystkich Świętych, czyli po Dniu Zaduszym”. Wówczas też proboszcz-promotor podkreślił, że w bieżącym roku opuszczono tę mszę św., dlatego będzie ona odprawiona „naydaley w tydzień po trzech da P. Bóg królach”, co zostanie ogłoszone z ambony. Zapowiedziano też, że ofiary na ten cel będzie zbierał do skarbony organista Józef Libiszowski, chodząc po parafii „z gwiazdką”⁷⁹. „W dzień S. Szczepana 1856 postanowiono, że odtąd zamiast męzatyh kawalery mają obraz męski nosić, jeżeli ich będzie dostatek, inaczej stanie przy starem”⁸⁰.

— Zagadnienia pokutne: Tym członkom bractwa, którzy pragnęli się biczować w okresie Wielkiego Postu, nakazano, aby wcześniej przychodzili do kościoła „y dyscyplinę pod czas godzinek co niedzielę odprawiali”, a następnie uczestniczyli we mszy św., po której w czasie śpiewania „Święty Boże” mogli pobożnie dokończyć „passyi”⁸¹. Miało to zapewnić właściwe warunki wysłuchania mszy św. wszystkim biorącym w niej udział, ponieważ biczownicy ich rozpraszały, czyniąc rozgardiasz. To zagadnienie omówiono w czasie pierwszej schadzki bractwa w 1763 r.

— Zagadnienia dyscyplinarne: Promotor bractwa, przewodnicząc schadzce w 1793 r. zalecił, aby bracia i siostry pobożnie śpiewali godzinki, pieśni lub różaniec „y do kościoła uczęszczali, tudzież aby do obrazu przychodzili”, wypełniając swoje zobowiązania funkcyjnych⁸². Jeszcze tego samego roku napiętnowano członków bractwa „pod karą”, aby nie używali w procesji świec brackich, ale „za

⁷⁸ Tamże, k. 3–3v — schadzka z 26 grudnia 1779 r.

⁷⁹ Tamże, k. 4v–5 — por. schadzka z 14 grudnia 1783 r.

⁸⁰ Tamże, k. 13v.

⁸¹ Tamże, k. 1v — z 27 grudnia 1763 r.

⁸² Tamże, k. 1 — z 24 maja 1763 r.

swoje pieniądze świece sobie pokupowali”, z którymi powinny w czasie procesji i podczas nabożeństw w kościele pobożnie brać w nich udział⁸³. Istniał spory problem w zakresie podporządkowania się wspólnoty brackiej zarządzeniom promotora, ponieważ on w czasie schadzki 27 maja 1765 r. uskarżał się i wyrzucał, że bracia i siostry nie zwracają uwagi na wcześniejsze upomnienia. Wskazał dobitnie, że nadal byli „opieszaliśmy y niedbałymi w urzędach swoich”, czyli w wypełnianiu swoich zobowiązań wynikających z przyjętych funkcji, dlatego postanowił, że ci „którzy nie będą w Bracką niedzielę do asystencyi obrazowi” zostaną ukarani grzywną w wysokości 18 groszy, a ci, którzy nie wezmą udziału w poobiednich niesporach z procesją, poniosą karę w wysokości 6 groszy, natomiast ci „którzy na schadzce nie będą” zostaną obłożeni karą 1 złotego. Tego wszystkiego miał pilnować instygator, notując wykroczenia współbraci⁸⁴. Na jednej z kolejnych schadzek, która odbyła się 27 grudnia 1765 r., wdrożono w życie wcześniejsze postanowienia (dekret), ponieważ wielu członków wspólnoty nadal nie uczestniczyło regularnie w nabożeństwach i schadzkach. W związku z tym, promotor nakazał, „aby Józef Szołtun, Franciszek Czarnecki, Jadwiga Czarnecka, Jakub Malinowski, po złotym jednym do karbony Brackiej oddali, Woyciech Brauza zaś Przeor tegoż Bractwa, że się zgorszeniem pokazał innym zaniedbawszy na dzisiejszą stawić się schadzkę oddać powinien będzie do teyże karbony złotych sześć”. Na uiszczenie tych kar wyznaczono termin dwutygodniowy, a w przypadku uporczywości ukaranych, zagrożono im podwójną stawką grzywny, „a na ostatek iako nieposłuszni z Xięgi Brackiej publicznie wymazani y wyrzuceni z Zgromadzenia SS: Anjołów Stróżów będą”. Również podczas schadzki 9 czerwca 1767 r. zagrożono karą tym, którzy będą zaniedbywać swoje funkcje. Celem wyegzekwowania tej dyscypliny, 19 maja 1768 r., powołano 2 subprzeorysze, aby „siostry pilnie brały udział w procesjach”⁸⁵. To wszystko nie doprowadziło jednak do zwiększenia gorliwości braci i sióstr w służbie Bożej. Stąd podczas zgromadzenia brackiego, które odbyło się 3 lutego 1782 roku, promotor wskazując na motyw miłości Jezusa i troskę o własne zbawienia, upominał członków bractwa, aby „nakazanym powinnościom zadosyć czynili, obowiązki swoje chętnie dopełniali, naszych zbawiennych przestróg na cięższe zawstydzenie swoje nie zazywali, ustawom y rokazom naszym krnąbrnie i złośliwie się od tąd sprzeciwiać znieważyli, przez co by nas do surowego z sobą y przeciwko sobie postąpienia przymusić mogli”. Ta sytuacja niejako zmuszała ks. promotora do zwołania jeszcze jednej schadzki w tym samym roku, aby poinformować, że niektórzy bracia i siostry tej wspólnoty brackiej, przez uporczywość swoją, „iako niegodni towarzystwa S. Aniołów Stróżów niechybnie z ksiąg Brackich wymazani Imieniem y Przewiskiem, przeczytani y Dekretem naszym za krnąbrnych, nieposłusznych y niegodnych wzmiankowania osądzeni uznani y potomnym wiekom zostawieni y zapisani będą”⁸⁶. To było stanowcze ostrzeżenie wobec zaniedbujących obowiązki wynikające z przynależności do brackiej wspólnoty „anielskiej”. Mimo to, również w 1783 r. podkreślano, że „siostry niektóre zamężne” uporczywie zaniedbywały udziału

⁸³ Tamże, k. 1v — z 27 grudnia 1763 r.

⁸⁴ Tamże, k. 2.

⁸⁵ Tamże, k. 2–2v.

⁸⁶ Tamże, k. 4.

w procesjach ze świecami, a mimo napominania „w swoim krnąbrnie trwają uporze”. Wprawdzie obowiązywał dekret o wydalaniu takich osób z bractwa, ale „mi jednak spodziewaąc się ieszcze poprawy, a bardziej nie chcąc kalać ksiąg Brackich ich imienia wymazywaniem”, dlatego postanowiono pozostawić je nadal we wspólnocie, ale pod warunkiem nie dopuszczania tychże do jakichkolwiek urzędów i funkcji w bractwie „y żeby tak w tym bractwie były, iakoby nie były”. Tacy członkowie, napiętnowani, zostali pozbawieni także obecności braci i sióstr bractwa po ich śmierci, czyli w czasie ich pogrzebu. Było to o tyle istotne, że ustawicznie przypomniano, że „gdy który Brat lub Siostra umrze wszyscy w Bractwie zostający w dzień Pogrzebu ciała asystowali”⁸⁷. Po długim okresie braku zapisów w księdze brackiej na temat dyscyplinowania członków, w 1834 r. odnotowano: „dnia 6 stycznia odprawiła się sessya na której zalecono Braciom i SS. pobożność większą i uczęszczanie na Śpiewanie Koronki”. Rok później, czyli 20 kwietnia 1835 r., promotor upominał i nawoływał „do wykonywania swych obowiązków i zgromadzania się na Koronki”⁸⁸. Niekiedy, jak na przykład 8 kwietnia 1842 r., trzeba było dokonać wyboru innych funkcyjnych: „do baldachimu, ponieważ obrani nieporządnie przychodzą”. Zapewne w związku z tym, już 19 czerwca tego samego roku postanowiono wprowadzić w bractwie tzw. osobową rezerwę funkcyjnych, ponieważ odnotowano: „do baldachimu na rezerwę pod kondycją, że ci którzy są obrani nie mieli jakiego pohańbienia, i żeby nie byli oddaleni przez braci”⁸⁹. To miała zapewnić odpowiednią reprezentację bractwa w czasie nabożeństw, a zwłaszcza w procesji, ale także uchronić nieobowiązkowych i mało gorliwych od czekającej ich kary. Tymczasem, mimo wszystko, trzeba było ją zastosować w niedzielę po Wniebowstąpieniu Pańskim, czyli 4 czerwca 1848 r. W protokole schadzki zapisano: „obrani za wyłączonego Tomasza Klein z Dąbrówki z Bractwa S. Aniołów Stróżów dla gorszącego życia, jest Joseph Schulza do obrazu męzkiego”⁹⁰. Zarząd bractwa był tolerancyjny wobec członków wspólnoty, którzy zaniedbywali obowiązki brackie, ale w skrajnych przypadkach sięgał po najwyższą karę, czyli do usunięcia ze wspólnoty.

— Jałmużna: Pierwsza schadzka bractwa św. Aniołów Stróżów, obradująca w 1763 r., w czasie której budowano zręby organizacyjne tej wspólnoty, zobowiązywała braci, aby w niedzielę bracką zbierali ofiary, wystawiając „przed kościołem miseczki”, a zbieraną jałmużnę przeznaczali na miesięczną mszę św. za zmarłych członków tej wspólnoty⁹¹. Nie wiadomo jak przebiegała realizacja tego polecenia. Należy przyjąć, że dbano o swoich zmarłych, dlatego w początkowym okresie funkcjonowania bractwa nie zaniedbywano tej powinności. Jednakże w późniejszym czasie musiały zaistnieć uchybienia w tym zakresie. W związku z tym, w 1783 r. promotor bractwa postanowił, że tę kolektę będzie zbierał organista parafialny, ponieważ bractwo zaniedbało jej zorganizowania. To spowodowało, że tego roku msza św. za zmarłych braci i siostry wspólnoty nie została odprawiona⁹².

⁸⁷ Tamże, k. 4v–5.

⁸⁸ Tamże, k. 10v.

⁸⁹ Tamże, k. 11.

⁹⁰ Tamże, k. 12v.

⁹¹ Tamże, k. 1 — z 24 maja 1763 r.

⁹² Tamże, k. 5.

— Wskazania praktyczne: Takie zalecenia sformułował promotor w czasie schadzki 14 grudnia 1783 r. Dotyczyło ono niezwłocznego przekazywana członkom wspólnoty informacji o śmierci kogoś z bractwa. Proboszcz posłużył się przykładem, aby wszyscy dobrze zrozumieli jakim „kursem” w terenie miała ta informacja docierać do członków wspólnoty brackiej: „na przykład, iezeli X. Promotor lub kto z Bractwa y Siostr umrze w Pieniążkowie, tedy z Braci y Sióstr iedno da znać do Pułwsia stamtąd do Wiosła, z Wiosła do Dobrowki, z Dąbrówki do Murowanego Młyna, stamtąd do Kolmagi, z Kolmagi do Smarzewa, z Smarzewa do Czerwińska, z Czerwińska do Luchowa, z Luchowa do Ostrowitego, z Ostrowitego nadół do murowaney karczmi (sic!) z obwieszczieniem y oznajmieniem pogrzebu zmarłego ciała”. Podkreślał także, że obowiązek udziału w pogrzebie członka bractwa dotyczył wszystkich i wobec wszystkich — „co się zachować powinno choćby też na nayuboszego Brata y Siostry Pogrzebie”, z wyjątkiem wyłączonych ze wspólnoty⁹³.

VII. MAJĄTEK BRACKI

W zatwierdzonym ponownie „spisie ustaw” z 1. lutego 1854 r. odnotowano, że „toż Bractwo Ss. Aniołów Stróżów w Pieniążkowie nie ma żadnego majątku, ani w kapitałach, ani w gruntach leżących, ani innych dochodów”. Jedynym dochodem bractwa były składki członków wspólnoty oraz „jałmużna” zbierana w uroczystości brackie przez młodzieńca i pannę, podskarbiego i marszałków. Tymi pieniędzmi zarządzało Kollegium, które każdego roku, do 1 lutego, składało sprawozdanie „kwitami zupełnie udowodnione”. Wszelkie przychody i rozchody należało odnotowywać w specjalnej księdze, którą kontrolował proboszcz parafii i przełożeni bractwa⁹⁴. Warto zauważyć, że w projekcie „spisu ustaw” z 19 października 1853 r., sporządzonym przez ks. proboszcz Knoppa, stanowiono, że „cokolwiek się z Offer-tów, Kolektów lub z Dzwonka Brackiego zbierze, regularnie zawsze wydane zostanie, jako to na Brackie Msze śs., organiście na solenne, od roraty gromic brackich, za śpiewanie Koronki; na włosk do gromic na Ołtarz Bracki i wielki w czasie odprawiania Nabożeństwa w Uroczystości Brackie; na aparaty i inne sprzęty brackie; — a kiedy w Kasie Kościelnej niedostarcza majątek na wydatki potrzebne, wtedy Kasa Bracka zastępuje część ich albo ratkiem”⁹⁵.

VIII. KSIĘGI I SPRZĘT LITURGICZNY

Działalność, czyli życie wspólnoty brackiej, odzwierciedlały księgi prowadzone we wspólnocie, gdzie odnotowywano konieczne informacje. W związku z tym, bractwo „powinno koniecznie mieć” następujące księgi: „1. Książkę Przywilejów i Odpustów; 2. Książkę do wpisania przyjętych w Bractwie; 3. Książkę do spisania

⁹³ Tamże, k. 5.

⁹⁴ Tamże, k. 23–23v.

⁹⁵ Tamże, k. 36.

Protokółów przy odbyciu Schadzek Brackich; 4. Książkę do zapisania wszystkich Dochodów i Wychodów Brackich”⁹⁶. Nakazując prowadzenie wyżej wymienionych ksiąg zadbano o właściwy porządek i jasność w prowadzeniu kasy brackiej, ale także naboru nowych członków i przebiegu zgromadzeń członków bractwa — schadzek, w czasie których wybierano przełożonych i funkcyjnych, czyli osoby wyznaczone do noszenia paramentów liturgicznych w czasie uroczystych procesji eucharystycznych.

Służba Bogu i cześć oddawana Patronom Bractwa, czyli Aniołom Stróżom, wymagała przygotowania i przechowywania przedmiotów kultu. Bractwo pieniążkowskie posiadało „skrzynię do zachowania wszelkich dokumentów, srebra, gotowych pieniędzy, kwiatów, itd.” Zwyczajowo, jak skrzynie do przechowywania cennych przedmiotów, również ta skrzynia bractwa była wyposażona w trzy zamki, „od których jeden klucz x. Proboszcz, drugi Przeor, a trzeci Podskarbi będą mieli w schowaniu”⁹⁷. W ten sposób zabezpieczano ją przed możliwością jej otwarcia przez jedną z tych osób, co mogłyby tworzyć okazję do defraudowania jej cennej zawartości. Ten prosty zabieg zmuszał zawsze do komisyjnego otwierania skrzyni, czyli jednocześnie przez trzy osoby. W ten sposób wykluczano również możliwość posądzenia zarządu bractwa o nieuczciwość.

Kolejna skrzynia bracka służyła do przechowywania wosku i gromnic wspólnoty, a w trzeciej skrzyni układano paramenty i „sprzęt bracki”. W „spisie ustaw” z 1854 r. zapisano następującą uwagę: „teraz bractwo posiada szafę w której paramenta, płaszcze brackie itp. zachowane zostają”. Zakupienie szafy zapewne podyktowała praktyka, ponieważ dawało to lepszy dostęp do poszczególnych przedmiotów tam przechowywanych, a także w jakimś zakresie zmniejszono możliwość gnienienia szat brackich, które przed każdą procesją trzeba była prasować, wyjmując je z ciasnej skrzyni. Wreszcie, wśród sprzętów będących własnością wspólnoty brackiej, wymieniono „trzy obrazy do noszenia na procesjach, dwie laski dla marszałków, płaszcze dla braci w ich urzędach itd.”⁹⁸

Rzeczywisty stan paramentów liturgicznych, zwłaszcza używanych podczas procesji eucharystycznych, można ustalić na podstawie powoływania „funkcyjnych”, których zobowiązywano do ich noszenia. Już w 1763 r., czyli w czasie schadzki założycielskiej, wybrano mężczyzn-braci: chorążego (2), do baldachimu (2), do proporca (1), do obrazu (6), do świec (2), a także kobiety-siostry: do firanek (2), do tuwalni (4), do świec (4), czyli 23 osób, w tym 13 braci i 10 sióstr. Tymczasem, 16 listopada 1777 r. w protokóle schadzki zanotowano, że wówczas wybierano: „do obrazu Brackiego y do chorągwiów” — „do czerwonych chorągwiów” oraz „do modrey” (niebieska). Do tego więc czasu stan posiadania bractwa powiększył się o ilość paramentów procesyjnych: do 3 chorągwi, ponieważ wyznaczono trzech mężczyzn do chorągwi oraz uzupełniono stan braci do noszenia obrazu. Warto podkreślić, że 30 kwietnia 1786 r. wyznaczono 1 siostrę (Dorota Gołabkówna) „do proporca” oraz 4 siostry „do noszenia obrazu”. To oznaczało, że wśród paramentów brackich pojawił się „drugi obraz” noszony przez grupę kobiet,

⁹⁶ Tamże, k. 23v.

⁹⁷ Tamże, k. 23v.

⁹⁸ Tamże, k. 24, 36–36v.

które także odąd posiadały własny porządek, tak jak bracia. Natomiast 6 maja 1804 r. wybrano Jana Poznańskiego „do noszenia obrazu parobczego”, a 1 stycznia 1807 r. zostali „obrani do Lamp” tacy bracia: Paweł Poznański i Jakub Dębek. W 1809 r. wybrano „do noszenia obrazu Panny” w liczbie 6 dziewcząt. Od tej chwili uzupełniano tylko ten skład, jak np.: „1810 w Poniedziałek Świąteczny obrana do obrazu Panien P. Barbara Jigermanówna”. Na schadzce „wielkanocnej” 1812 r. zostali „obrani do noszenia obrazu Młodzianie: Jędrzey Burchardt, Paweł Młotek, Jan Bedtwik (?) i Piotr Inosowski (?)”. Powołanie pełnego składu mogłoby oznaczać, że ów obraz został niedawno ufundowany, a grupa młodzieńców zorganizowana. Tymczasem do obrazu dziewcząt dokooptowano tylko 3 panny, czyli uzupełniono skład. Również w 1818 r. wybrano pełny skład „do młodzian obrazu”. W późniejszym okresie nie notowano jednak powoływania kawalerów do noszenia obrazu młodzieńców. Najprawdopodobniej ta grupa stanowa nie posiadała wielu chętnych wpisujących się do bractwa, dlatego zniknęła jako oddzielna frakcja we wspólnocie. Wiele nowych osób funkcyjnych wybrano w czasie schadzki „roku 1833 we wtorek świąteczny”, m.in. „dostrzeżenia Lampy” został wybrany Jędrzey Badzmirowski; „do noszenia obrazu męskiego” powołano 4 mężczyzn; „do noszenia obrazu Panieńskiego” wybrano 4 panny; „do noszenia obrazu Najs. Maryi Panny Różańcowej” 4 siostry (kobiety); „do noszenia proporca Najs. Panny Różańcowej” wybrano Maryannę Furmanównę; „do noszenia proporca Czerwonego” wybrano Tomasza Kleynę; „do chorągwi Białej Jan Iglowski”; „do czerwonej Jakob Kleyna”. Pozostałych funkcyjnych promotor zachęcił „do wiernego wypełniania obowiązków swoich”⁹⁹. Dnia 19 czerwca 1842 r. bractwo otrzymało nowe „latarnie cynawione z ofiar szanownych parafia, a osobliwie dwóch z naszych obywateli parafii”¹⁰⁰. Należy podkreślić, że 4. tego czerwca 1848 r. wzmiankowano ołtarz bracki, ponieważ w księdze zaznaczono, że schadzka odbyła się „w kościele przy Ołtarzu Aniołów Stróżów”, co też potwierdzono po dwudziestu latach: „działo się na schadzce publicznej Bractwa, d. 6. go września 1868 przed Ołtarzem SS. Aniołów Stróżów”¹⁰¹. Sam ołtarz był znacznie starszy niż owa wzmianka, ponieważ w „kronice” w 1807 r. wskazano, że w kościele stały trzy ołtarze — „na lewey S. Aniole Stróże. Odpusty są od Stolicy Apostolskiej pozwolone do roku 1810 na S. Jan, S. Józef, S. Aniołów Stróżów”¹⁰². Zapewne był to nowy lub odnowiony ołtarz, który wzniesiono ponownie po niedawnym pożarze kościoła (1806). Po ponad stu latach tutejszy proboszcz miał wątpliwości co do ustanowienia odpustów brackich, ponieważ w 1921 r. w czasie zmiany proboszcza odnotowano: „Bractwo Aniołów Stróżów — ma ustawy potwierdzone przez władzę biskupią pod dniem 20 marca 1854 r. Czy bractwo to ma przyzwolone jakie odpusty, stwierdzić nie można, gdyż w r. 1806 niemal całe archiwum wskutek pożaru zostało zniszczone”¹⁰³.

⁹⁹ Tamże, k. 1–14v.

¹⁰⁰ Tamże, k. 11.

¹⁰¹ Tamże, k. 12v, 14v.

¹⁰² Tamże, *Descriptio Privilegiorum Inventarii Ecclesiae... Pieniążkowiensis... 1807*, k. 5.

¹⁰³ Tamże, *Tradycje z 1921 r.*, k. 2 — chociaż nieco wyżej wymieniono 8 dni odpustowych: św. Jana Chrzciciela, rocznica poświęcenia kościoła, św. Michała Archaniola (dedicatione; apparitione), a bractwo trzeźwości: Zwiastowanie, Ofiarowanie, Narodzenie i Niepokalanego Poczęcia NMP.

ZAKOŃCZENIE

Inicjatywa erygowania bractwa w parafii należała zasadniczo do jej proboszcza, którego później archikonfraternia mianowała promotorem tej wspólnoty. W Pieniążkowie w latach 1763–1854 pracowało 6 proboszczów, których pobyt w parafii wynosił średnio ok. 15 lat, a gdy pominie się najkrótsze ich pobyty w trzech przypadkach (8, 5, 3 lat), wówczas ta średnia będzie wynosiła nieco ponad 20 lat. Przez taki okres pracy można należycie formować wspólnotę wierzących, wpływając na postępowanie i zaangażowanie religijne wiernych. W okresie duszpasterzowania ks. P. Omińskiego (23 lata) — założyciela bractwa „anielskiego” wpisano do jego księgi 168 osób (w tym 64 osoby w chwili erygowania bractwa); za ks. J. Betchiera (20 lat) wpisano 129 osób, ks. I.T. Mężyński (18 lat) przyjął 97 osób, ks. A. Kamrowski (8 lat) 56 osób, ks. A.J. Rakowski (5 lat) 31 osób, ks. W. Sendlewski (3 lata) zapewne z powodu choroby zaniechał przyjmowania, a ks. J. Knopp (32 lata) w ciągu 18 lat wpisał do wspólnoty brackiej 126 osób. Zatem, na przestrzeni niemal stu lat członkami bractwa Świętych Aniołów Stróżów zostało ponad 600 osób. Pierwsi członkowie-założyciele tej wspólnoty stanowili poważną grupę parafian, wynoszącą aż 17% wszystkich „communicantes”. Te dane świadczą o tym, że tutejsze bractwo nie należało do najbardziej dynamicznych, ale stanowiło stały element życia religijnego parafii, przyczyniając się zapewne do uaktywnienia pozostałych parafian.

Inną kwestią była dyscyplina braci i sióstr wpisanych do ksiąg brackich. Niemal cały czas promotor bractwa nie tylko zachęcał członków wspólnoty do większej gorliwości, ale napominał ostrzegając, że niedbali w służbie Bożej i opuszczający schadzki zostaną ukarani finansowo, a w przypadku uporczywości, czyli braku poprawy będzie zmuszony usunąć ich z bractwa. Tak uczestnictwo braci i sióstr w nabożeństwach brackich, procesjach eucharystycznych i pogrzebach współbraci było istotnym czynnikiem formującym życie duchowe, ale także udział w schadzkach, ponieważ podczas tych zgromadzeń organizowano życie brackie, wybierając zarząd i wyznaczając funkcyjnych. Podczas obrad wskazywano na konieczność dawania świadectwa swojej wiary wobec innych poprzez gorliwe wypełnianie podjętych obowiązków duchowych i wspólnotowych. W ten sposób można było zachęcać innych parafian do pójścia tą doskonalszą drogą pogłębionego życia wewnętrznego.

Tutejsza wspólnota bracka nie posiadała żadnego majątku ani fundacji. Materiałną podstawę jej funkcjonowania stanowiła jałmużna, czyli kolekty i ofiary zbierane w czasie nabożeństw brackich, a także dobrowolne ofiary samych braci przekazywane na msze św. za zmarłych członków bractwa, jak również na wynagrodzenie organisty, zakup wosku na świece i gromnice, a także na paramenty liturgiczne do ołtarza brackiego i sporządzenie czy zakup chorągwi, feretronów, proporców i „płaszczy” dla funkcyjnych. Z tych ofiar fundowano bowiem nowe sprzęty. W latach 1763–1854 bractwo „dorobiło się” następujących paramentów: 6 feretronów, czyli obrazów przenośnych (1 mężczyzn, 2 obrazów kobiet, obraz „parobczy”, panien, młodzieńców), baldachim, 4 chorągwie (2 czerwone, modra, biała), 2 proporce (mężczyzn i kobiet), 2 „lamy”, które być może zostały później zastąpione przez 2 „latarnie cynowe”, używane w czasie procesji. Największym

osiągnięciem była fundacja ołtarza brackiego św. Aniołów Stróżów, który o ile został zbudowany z okazji erekcji w 1763 r., to na pewno został ponownie wzniesiony lub odnowiony po pożarze kościoła w 1806 r. To wszystko wskazywało, że mimo różnych uchybień niektórych członków bractwa zaniedbujących swoje obowiązki, Bractwo Świętych Aniołów Stróżów było zauważalne w życiu parafii Pieniążkowo, m.in. przez widoczne gołym okiem emblematy brackie.

DIE BRUDERSCHAFT DER HEILIGEN SCHUTZENGEL IN PIENIAŻKOWO ZWISCHEN 1763–1854

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel ist der Geschichte der Engels-Bruderschaft im Kirchspiel Pieniążkowo gewidmet. Gestützt auf Quellenuntersuchungen bildet er einen Beitrag zur Erkenntnis der Geschichte religiöser Formen gemeinschaftlicher Organisationen in der Neuzeit auf dem Territorium des Königreiches Polen. Die Untersuchungen weisen auf religiöse Lebensweisen der Katholiken und ihr Gemeinschaftsengagement hin. Zu diesem Zweck stellt der Historiker Umstände der Entstehung der Bruderschaft, Organisation, Formen der Aufnahme und Pflichten der Mitglieder und ihre Privilegien vor. Wichtig in dieser Beziehung ist die Angabe von Zeitnormen, von statistischen und auch personalen Daten.